

TAQANIK RAJLAB'ALIL KAWINAQ LAJUK - JOQ'O WUQUB'

LE E B'ANAL TAQ TAQANIK RECH WE QA AMAQ' IXIM ULEW

Kqa ch'ob' rij:

Chi rajawaxik kqa k'iysaj uwokik jun taqanik rech q'at b'al tzij ri ku walijsaj uwach u chokon sab'exik le chokonsa'n pa prentayil xata ane a pach ke uwach arech kok qaj b'al re ku 'an u chak u patan chech le qajomal kuk' taq le winaq pa ki tukelam on pa komom jacha tane le e nich'aq taq tzob'aj ri ki riqom wi kib' taq ri winaq ri ka kaj ka ki walijsaj taq ri ki me b'a 'il banom la chke chi na qas ta uq'alb'al k'ux.

Kqa ch'ob' rij:

Cher we qas utz ucholik le taqanik rech we qa amaq' junam u jab'uxik ka b'an che, chi qas je rilik le u prentayil taq le jastaq wa' ri ri' jer tane q'atom u yaik nik'aj taq jastaq, si k'u are wi chi rajawaxik ka nimarsax a pan rutzilal u chokon sab'exik taq le jastaq chokonsa'n, ka 'il k'ut jasa ka b'an che u jeqik aninaq arech ka b'ana lox taq jastaq ri unuk' mam rib' ruk' wa'.

Kqa ch'ob' rij:

A rech aninaq rij u wokik, ujeqik, riye'xik, arech k'o ku wachij, le chokonsa'n pa prentayil chij taq le jastaq ri chokon sa b'exik rij, jikil k'ut chi ka jab'ux uq'alajsaxik taq wa' si k'u qas tzij kab'an k'olem kuk' taq wa' we ka chokon chke pa ki tukelam 'on pa ki wi' nik'aj chik, rajawaxik ka tz'u kar sax u tz'i b'axik uwujil ruk' taq ch'i ch'a tz'i b'a b'al ruk' kaxlan q'aq', cher xaq si are rech taq wa' b'anom ri sib'alaj je qetalik arech qas ka chakunik.

CHRUMAL K'U WA'

Chwi k'u le uchokon sab'exik le eqele'n le q'ata tal chrij le q'ataj 171 paq'ital a) rech le nimalaj taqanik rech amaq ixim ulew.

KA TAQAN

Chwi le:

TA QAN B'AL RECH TAQ LE CHOKONSA'N PA QAJOMAL

NAB'E UWUJIL

RI U B'ANTAJIK, RI KACHOKON WI, JAS QAS USUK' MAL U CHOKONSA B'EXIK TAQ LE CHOKONSAN PA PRENTAYIL, JAWI QAS KA KOJ WI WA' WE TAQAN B'AL .

NAB'E QATAJ. Jasataq.

Le u b'eyal ucholaj we taqanik ri' are ka raj ka jeqi' uchak u patan jun chokonsa'n pa prentayil arech qas k'o uq'albal k'uxaj chrij taq wa' we jastaq chokonsab'al chrimal la' ka nuk' max wa'.

U KAB' Q'ATAJ. U b'e 'el ucholajil.

Le u b'e 'el ucholajil taq wa' we ch'oboj ka chokon pa ju junal on pu k'iyal. Le ku wachij wa we jun taqan b'al k'oxomaxa b'a rij pwi.

- a) **Utz'aqat chokonsab'al ri xaq jun k'owi:** ronojel le u tzataq jastaq le ka chokon sab'exik cher karaj tiqexik rib, ka nak'ik, on ka tiq ka che jun meb'ail jastaq chokonsab'al cher kajawataj che pne na k'u ku pa 'ij rib' ruk' ri unimal jastaq chokon sab'al cher na yojtaq naq taj k'a ka ki b'an ki patan.
- b) **Qaj b'al re cher qajomanel:** Le winaq on le e winaq cher ku toq'ob'saj wachaj ka tak'i chij ri k'asaj qajanik k'o taqanik yo 'om chke ri chokonsa'n pa prentayil k'o pu q'ab' on maj pne tane kajawataj che jun urox winaq
- c) **Qajomal chi pwaqil:** le ki k'amawa'm uqab' qajomal ki k'amom jun eqelen chu tojik qaj b'al re ri jun jastaq meb'ail ku chokonsab'ej ri ka qajowik.

Ri ku ya qajomal chi pwaqil utz ku ya che ri ka qajow ri jastaq meb'ail par che ma ku tojo janpa na k'u ri xki chomaj wi jer tane xu loq' wa' are na k'u tzij janpa q'ij ri ku qajo. Le ka k'utun san re le uwujil ka koj k'u wa jun chokonsa'n pa prentayil.

- d) **Meb'ail ka ilitaj uwach:** Ronojel uwach chi jastaq nimaq on kokoj jacha ta

B'a ne le uwujil taq ronojel ri chokonsan ri ch'ob'olik, ri kichichem ronojel uwach chi chokonsab'al, utz'aqat taq chokonsab'al ri xaq jun k'owi, u wujil taq k'asaj u wujil taq ajchoq'e taq k'ayij, ki meb'ail ki chuq'ab' taq e tzob'aj e q'inomab' , kojom uxaqil chwach wuj.

- e) **Meba'il ri na ka ilitaj ta u wach:** ronojel la' le jastaq cher na k'o ta a pan chi saq, chi xo'l taq wa' k'o le: k'asaj, qajomal taq jastaq, chuqe le ki chak taq le k'o ketamab'al.
- f) **Meb'ail chokonsa'n pa prentayil:** xa tane a pachke jastaq meb'ail ri k'o a panoq on maj apan chi saqil, chilaj le jastaq chokonsab'al qaj b'al re, cher ka ya chech qajb'al re arech ka ban ri u b'e 'el are na k'u tzij jasa xe kanaj chwi ri u suk'mal ri jastaq nim rajil yo'm chi prentayil chwach jun qajomal, wa we chokonsa'n chi prentayil ronojel le jastaq nim meb'ail yo'm kan jun qajomal, ma na rajawaxik ta na q'alajsam, ch'ob'om kan chpam le uwujil ri kojom kan uxaqil chwa ri wuj ri tz'ib'atal wi kanoq, qas ok naq kan rech jachatal kan pu q'ab' le qajomanel ka k'ojox k'ut we k'o tzaq on u k'axal xu k'ulmaj cher na chrumalta u chokonsab'exik we meb'ail ri' ri xajtaj par i uq'ijil wa' we prenta .

g) **Meb'ail ruk'am rib'**: ronojel taq la' le ku k'utu chi chech taq leMeb'ail pet naq wi nak'atalik on kojom che, jacha le uwachinen k'ak taq Le meb'ail chi pwaqil, on uq xanetal pataq ri ja k'olb'al rech taq pwaq, cher ka kowin bex u majik, uk'exik on are ne ka ya kan chwach jun jun taq meb'ail, yo'm kan pa prentayil, na are ta ka ch'a 'a ri rajlab'alil ri uch'ob'lik we ka majtaj pu q'ab',ka k'ex ne' on jun chi ri ka yakan pu k'olb'al,kuj cho'qane che le me'r korti'l chi pwaqil uq xanem pa taq le ja uk'ol b'al taq pwaq, xew we jela' uq'alajsaxik banom we jela' qalajsam chwach le ja uk'olb'al pwaq, xew we k'amawa'm uk'amik wa' we pwaq k'olom 'anom tojob'al che.

h) **loq'omanel on k'amal u suk'mal le yakomal**: le urox winaq cher xretamaj on reta'mam taj chi le jastaq kanajnaq pa prentayil, ku loq'o ku k'am che jun aj k'as cher ku yak taq wa' we we jastaq cher junam uwach wa' we jastaq oknaqkanoq jun prenta, chupam le u b'e u taqem taq le yakomal. Ke tastaj k'u kanoq we xaq alaxix ri e k'o chpam ri taqanik rech ri aj k'as k'o u prenta je le u komon, je le qas u taqo'n, je le u k'aqom rij ke tojowik chuqe e nik'aj chik chi winaq ri k'o ka kil wa rik' we chak ri rech rech ri pwaq ka ki chakub'ej.

i) **Uwujil le prenta**: le wuj b'anom xa chrimal u yo'm kan le aj k'as arech qas tzij ka k'oji' chech le uk'amawa'm raqan uq'ab', le u yo'm che le jachin le k'amownaq le jastaq pa prentayil. Utz wa pa junamam ka ilik on ka kit as wi ruk' le ka yo'w le pwaq. Wa' we u wujil ri' xew na k'u ku b'anawi we xaq si re le prenta, rajawaxik la tzip'atalin ku k'utunsaj la je' k'o ruk le nitzaq taq rajawaxik ri ka t ache pa we jun taqanik.

j) **Rilik**: le ya'tal b'e che le aj k'as kajanel ruk' le ya'l re le k'asaj qajanik chema ka ya prenta chech, le u wujil le jastaq pa rentayil arech ka q'atexa le u chokonsab'exik u kojik ri pwaq par i ja u k'olb'al taq pwaq cher kok tan e wa' chech u prentayil taq le jastaq ri jachatane' chuq kopantane pa rajlab'alil ri chomatal wi ri xki ch'ob'o . Ri ku taq ri k'asaj rajawaxik ku qalajsaj tzip'atalikche ri ja u k'olb'al pwaq arech ka ya'taj che ka tojtajirik si k'u rajawaxik ka ta wa' we jun jastaq che a rech k'o ku patanij ri ki ch'ob'onen chuq ka k'am rumal ri ka k'olowik.

k) **Qajanik 'anom u wujil**: le u wujil, xata a pachke uwach cher are le ja rech u k'olb'al pwaq ka ka Inc. We ku to si rajawaxikwina ka ch'ob' chech ri winaq ch'ob'olik par i u b'i' chema chuq ka jach u wujil ka q'alajsax chwach ka b'ix che jun tojob'al: a) ka taqik chi ku ya jun tojob'al che jun urox winaq ri kel utz on ri terenaq'anoq ri ku k'ama wa 'aj ku ya jun tojob'al arech ka k'ex ri tzip'atalikon ri chokonsab'al ri k'o a panoq rumal ri winaq kel utz; b) ka ya b'e chik che jun ja u k'olb'al pwaq arech are ka b'anow ri tojonik, a rech ku k'amo on ku toj taq ri chokonsab'al ri ku k'ex la taq rib' on c) ka ya b'e chech jun chik chi ja u k'ol b'al pwaq arech ku 'an yakomal chij le u jachik taq le u wujil le ch'iyom' le taqatalik on le chob'om che le tojob'al, xew la' chi ku tzaqat saj ub'anik ronojel le e kanaj naq wi la aje jastaq le ka ta chech le uwujil le qajanik.

l) **Utak'alb'al taq ri qajanik pa prentayil**: le u prentayil taq le chokonsa'n le ku ya le k'asanel che le qajomanel ri u k'amom qajb'al re, cher are wa yata' b'e che chi ku ch'iyoj' on ku k'am jun tojob'al chi pwaqil cher are wa' ya'tal b'e jun urox winaq , cher a re wa' elenaq la che ri chomanik ri taqatal wi.

- m) **Ri ka tak'i chij ri k'asaj pa qajomal:** ri winaq ri ta qatal chwach ri k'asanel ya'tal b'e chech ku tzaqatsaj wi ri taqanik chwi ri jun tojob'al chi pwaqil cher a re wa' qaj b'al rechech ri qajomanel uk'amom qajb'al re le chokonsan.
- n) **Ri ka tak'i chij ri k'asaj:** ri winaq ri qas ka kowinik are ka tak'i chij ri qajanik o jun urox winaq chik cher are tan e wa' ko'k kajb'al e chokonsa'n chwach le taqanik toq'ob'sab'al uwach le qajomanel ri ku k'am qaj b'al re, a re chi qas k'o u q'alb'al u k'ux chij ri qas animal aj k'asanel . ri winaq ri ka tak'i chij ri qajomalku tereb'a taq ri ka ki ya ri qajanik on ri ke k'amow taq ri qajb'al re rech ri chokonsa'n we xok'ow u q'ijil taq ri yakomal.
- o) **Ri unimal aj k'asanel:** ri winaq taqatalik a rech chi ku tzaqat saj u banik ri ka taqan wi ri kuya wi ri qaj b'al re, cher utz we xaq si are on na are ta ri winaq ri ka tak'i chij ri k'asaj.
- p) **Ri rajawaxik ka banik:** ri nanob' ri ka k'oji chech ri winaq rajawaxik utz ri ka no'jinik ku koj ri utzalaj chomab'al ruk' le ka b'anow utzil toq'ob' che, chwi taq le uchokonsab'exik le k'ayij ku b'an re chech le yakomal. Wa' we q'ilonik ka chob' chpam chi rajawaxik qas ku chomaj rij le ube 'el u cholaj rajawaxik ku b'ano arech jun ka k'oji wi uchuq'ab', ukowinem le qaj b'al re.
- q) **Wuj tzib'atalik k'aqatal pa taq le ch'ich':** ronojel taq le wuj ri k'ataqalik, q'alajsam chakutalik, ulinaq, mulib'al re on k'utun naq pa taq le chakub'alataq ch'ich' ruk kaxlana q'aq' cher 'anom utzalaj uchajixik ri si rajawaxik wi, le k'o xe uq'ab' we taqanik, x ata na apachke ri kajawataj wi we wuj tz'ib'atalik yatal b'e ka chokonsab'exik chrumal jun uwujil chakub'al ch'ich' xew la' we ka tzaqatsax u b'anik taq le rajawaxik ri ka tayik che u chajixik chuq ri u suk'ekil ri yatal b'e chech rumal ri taqanik are tzij ri ka chojonsab'ex chech ri k'ayij pa chakub'al chich' ruk' kaxlana q'aq'.
- r) **Chokonsab'al ruk' kaxlana q'aq':** ku chax x ata ane a pachke ri ka chokonsab'ex chu tz'ukarsaxik, ka taqb'al, ch'aweb'al, tzak b'al, chajib'al, mulib'al re on 'il b'al re ronolel jastaq bim tzijom tz'ib'atalik chrumal taq wa' we chokonsab'al ruk' kaxlana q'aq' we ruk' ajlab'al, jek'onel, ka tz'uk'ik, ruk' kaxlanaq'aq' ka jek'onik, ka relesaj wach b'al ku q'axej taq wuj chuq x ata ane apchke chi jun chik chi chokonsab'al nim ubantajik ri xaq ka junamatajik.
- s) **Chakub'al chokonsab'al:** ronojel la' le jastaq ri ka ilitaj u wach ri ku chokonsab'ej ri winaq par i u chapanik u kajmaxik rib' on chu k'otik jachke
- t) **Etal pa chakub'al ch'ch' ruk' kaxlana q'aq':** ronojel taq le q'alajsam pa chalub'al ch'ich' ka chokonsab'ex chu q'alajsaxik pa chakub'al ruk' kaxlana q'aq', on ka tereb'ax chrij on xaq si are ka towaq'an chribilo'm rib' cher ka chokonsab'ex chu q'alajsaxik ri etal cher k'o ka ril ruk' le ch'awem tzijonem pa chakub'al ruk' kaxlana q'aq' cher ku k'utu chu le aj etal ku suk'ub'a ub'ixik ri ri ram uq'alajsam ri k'amawa'm pa taq wa' we q'axeb'al ruk' kaxlana q'aq'.

- u) **Wuj ri ka q'alajsax wi ib'**: le ka chokonsab'ex chech u cholajil arech ka tzib'ax jun nuk'mam ib', ka jeqb'ex re ka nab'ex na re, on ka sach sax uwach le uprentayil jun chokonsa'n are na k'u tzij jasa e kanaj naq le taqanik chilar le ub'e 'el ucholaj le q'alajsab'al ib'.
- v) **U prentayil jun chokonsa'n nab'iejsam apanoq**: are la' le jun prenta yatal chech toq'ob'sab'em rech le qajomanel, e jun k'u le ke jab'unik, cher ki tojom le u k'amik, chech le aj k'asanel, aj choq'e taq ri jastaq chokonsa'n cher pwi wa xtikitaj wula le prenta rech chokonsa'an. Wa' we uprentayil le chokonsa'n kok sax k'u wa jacha jun meb'ail jastaq ri k'opanoq on ka chokon na cher staqil tojtal a panoq.
- w) **Prenta' ko pu q'ab'**: jun chokonsa'n pa prentayil oknaq umeb'ail k'o pu q'ab' ku q'axej k'u chech le ka tak'i chij jun qajanik chech le qajomanel qaj b'al re on chech ju urox winaq, are ka k'utuwik, aretaq k'u wa' ke chajin na taq we meb'ail uqxanetalik.
- x) **Prenta' cher na ka q'axexta pu k'olb'al prentayil maj uk'olb'al**: qaj b'al re jun chokonsa'n k'o pwi meb'ail cher le u k'olb'al uchajim le tak'al naq chij le k'asaj cher are wa' chajital kumal chrumal la' rajawaxik ka tzib'alo'x pa le ka q'alajsab'al arech ka tewechin pa ki wi' urox taq winaq.
- y) **Mulib'al etamab'al re**: ronojel on nik'aj che le jastaq meb'ail cher are re chi ka k'ayix pa yakomal on pa qajomal, pa le u b'e 'el u suk'mal jun yakomal, rachilam ronojel la' le utz'aqat rib' cher kanajnaq pu q'ab' le tak'alnaq chij jun qajanik. Le etamatal wi jawi le mulital wi na kok ta chpam le jastaq meb'ail cher k'o pu q'ab' le tak'al chij le qajanik arech ku chokonsab'ej on ruk' ka sach wi uwach.
- z) **Uchak u patan le qajb'al re**: taqatal le qas aj k'as cher ku nimaj ub'anik le eqe'le'n rech le prenta' qajbal re are ka tak'alb'ex le taqanb'al.
- aa) **Le ujeqelb'al**: le u jeqelb'al qas k'olik on lik'ib'am. Le xya ub'ixik nab'e kub'ij wa chqe ka b'an rilik ronojel le ka riqitajik on le k'o chwach le mebail yo'm che qajb'al re, le ukab' ka chokon wa' a retaq le taqanik ka rilo chi utz ka k'am jun jastaq rumal le qajomanel pine na k'u na kariltane uwach ri jun jastaq ka jach che rumal ri ka tak'i chij ri qajanik.
- bb) **Jasa ub'anik kaban che ri winaq arech kok 'il**: le ka b'an che arech le na ke e qaja ta chwach q'alb'atzij ki queb'chal utz ka ki b'an ri u wujil rech ri prenta 'a are chi aretaq k'o pa chomaxik, are chi' oknaq pa chomanik on are chi' aretaq le taqanik ku b'ij na.
- cc) **Relesaxik u tzijol**: ka ya'taj wa' xa chrumal aretaq ke tz'ib'axa ib' pa le ucholajil rech le meb'ail chokonsa'n yatal kan chi prentayil, on aretaq kok kan pu q'ab' ri qajomanel ri ku k'am qajb'al on jun urox winaq k'aqom rij ri ka jach kan che cher are wa' yatal b'e maj chi jun ka ch'ojin chrij.
- dd) **Utaqanik**: are tzij na tzib'atal wi ri ucholajil rech taq le prentayil taq chokonsa'n are na k'u tzij ri ka taqan wi ri taqanik.

ee) **Uwujil ajchoq'e taq ri k'ayiy on ki wuj taq aj q'e:** ronojel wuj jawi je' jachatal chech ri winaq cher ruk' wa' ka kowinik ku ch'iyo'j ka tzalix che ri u meb'ail ka ilitaj u wach ri u yo'm pa ki q'ab' urox taq winaq, nimaq taq ja rech taq k'ayiy uk'olbal taq k'i uwaqch chi jastaq e b'nsal taq ch'ich', jacha le nimaq taq wuj ka k'utunsan wi ri uqxa'n ri ku k'utunsaj taq ri jastaq oknaq loq.

ff) **Ri k'ayinel on ri ya'l pa qajomal taq ri usukmal taq ri yakomal:** ri qajomanel ku ta qajb'al re, cher si chrij taq ri k'ayiy on ku ya qajomal taq jastaq cher ka ya chokonsa'n pa prenta chwach ku k'ayiy ne wa aretaq ku ban u yakomal, on ku ya chi chke nik'aj chi winaq jachin ku ri ke k'amowik ch'ob'om che on jai' cher wa' we loq'oj xu b'ano rech meb'ail xa oknaq kan chi prentayil.

Urox Q'ataj. Chomab'al chij uprentayil taq chokons'an:

La' le u prentayil taq chokonsa'n yatal b'e chech ri winaq ri aj k'asanel arech ka toq'b'sax u wach rumal ri qajomanel ruk' wa' ri' qas ku b'an wi ri ka taq wi ri aj k'asanel, on ri urox winaq. Wa ri' uq'alb'al u k'u'x ri qajomanel ku ta qajb'al re arech qas jikil wi ku b'an re chech ri jastaq meb'ail yo'm kan chech pa prentayil. Ri prenta chokonsa'n ka k'amik are tzij ri taqanaq wi ri taqanjik.

- a) pwi taq jastaq chokonsa'n ko chi saq ma k'o ta chi saq on ri ku wachij.
- b) Pwi taq ri jastaq chokonsa'n k'ate ka ki t'iq ka u tza'm destino on ri ka chokon sab'ex wi.
- c) Pwi jun jastaq a we ka kamulixik:

Le chomab'al chij jun chokonsan pa rentayil la q'ionik, ronojel taq le k'amom uq'ab', oknaq qajb'al re arech qas ka tor ri a meb'ail chokonsa'n arech qas ka tzalij le a jastaq k'o pa qajomal, le jastaq le na oknaq pari u rajil ri k'ayb'al le ka toq'ix kan chech le ral taq le qajanik, on pwaq k'asaj k'o pa taq ri wuj rech ri qajomanel, ri qajomal pwaq on jachke chne jun jastaq chokonsab'al yo'm pa prentayil ri banow kan uwujil chech ri taqanik.

Ukaj Q'ataj ri jastaq oknaq prenta:

Le u prentayil taq le chokonsa'n we ku ch'ob we taqanik qa bij che ka ch'aw chrij en are tzij le ka taqan wi le taqanik chij jun on uk'i 'al chi utza taq chokonsab'al on pwi na ronojel ta le chokonsab'al, on choq pwi ronojel le u jastaq chokonsab'al ri tak'al chij ri k'asaj xa chrimal qas ka taqik chi ka tojtajir aninaq on ka b'eyetaj na ronojel o k'aqatal rij ri utza taq jastaq chokonsab'al, apachke uwach, we lik'ib'am chanim on k'a te na, xaq ka lio'w rajil ka tojik are chi aretaq ka jeq kan uwujil on k'atena x ata ane apachke ri ka b'an chi che xew tzij we ri tak'alnaq chij ri k'asaj qas re rijastaq.

U ro' Q'ataj: u prentayil taq ri jastaq k'o rajaw on maj rajaw.

Le prenta chokonsa'n jeqom chij le taqanik are na k'u tzij qataqal wi on ri xe kanajwi taq ri xe chomanik, we maja ka ki k'am u q'ab ri taqanik, wa' we u prentayil taq le chokonsa'n jachom che on na jachomk taj pwi meb'ail on ko ke che chanim on k'a janipa' na.

Ka b'ixik chi xjeqi' jun prenta chokonsab'al.

- a) aretaq jun prenta k'o aj q'e xaq si are chi aretaq le ka tak'i chij jun k'asaj ku q'axex che le qajomanel ku ta qajb'al re on ri chatala rij ka k'olow re kilow re ri jastaq chokons'an pa prentayil.
- b) Are k'u le taq prenta ri maj oknaq chwach aretaq ka ban ri uwujil wa' we prenta ri' xew we je kel chki wach ka ki chomaj chne rij jun jastaq.
- c) Chuq kuj cho'qa tane che le jastaq chokonsab'al pa prentayil, cher meb'ail kech nik'aj chik are chi' a retaq ri ka tak'i chij jun k'asaj ka kanaj ruk' taq wa' we jastaq meba 'il.

Le prenta rech jun chokonsa'n cher ku ban ri ka taqan wi ri rajawaxik arech kaqalajsaxik chi saqirnach chi chwach ri taqanik, ka q'axex k'u che ri ka tak'i chij ri k'asaj ku b'an re che ri jastaq ka ya che prenta, are ka to'w le ukab q'ataj rech we taqanik chuq k'o rech chech ka toj ri ku yak chwach ri k'ayij on ka q'axex pu q'ab le meb'ail chokonsa'n yo'm chwach prenta.

UWAQAQ Q'ATAJ.

Le qas ku majab'ej che jun prenta chokonsa'b'al. Chuqe' yatal be che ku cha ri qas ku majab'ej che kok jastaq pa prentayil.

- a) jacha le qajomanelab' cher si qas tzij yatal chke ka ki q'atej jacha pa taq we jastaq cher maj rajawaxik ka cha na ri ub'e 'el ucholaj.
- 1) le wokaj cher na ku tzoqopijta le u k'u' q'inomal on nik'ajchik chi jastaq rech ri jaqan uq'ab' elesab'ik.
- 2) Na ka tzoqopix ta ri jastaq rumal junchajil ja warab'al.
- 3) Na ka tzoqopixta ri ya'l taqanik pwi ri jastaq ri k'o chuxe' taqanik arena k'u tzij jas uk'utum le taqanik.
- 4) Na ka tzoqopix ta le jastaq uqxa'n uqxanetalwi.
- 5) Na ka tzoqopix ta jun xokol ja rech jun chak chokonsa'n.
- 6) Na ka tzoqopix ta ri winaq ri ki banom ki komon.

- 7) Xa tane apachke ri ya'tal b'e na ka tzoqopixtaj qalajsam rumal le taqanik cher ka chokon pwi jun winaq cher ka kowinik ka tob'an chij wa' we u wujil jun qajanik.
- b) ka k'amawa'x k'u ri ya'tal b'e chech ri qas a ajchoqe ku b'ano ku ta tojb'al re ri uyo'm pa prentaare tzij le u b'im le taqanik rumal jun raqan u q'ab' q'alb'atzij ri ka chakunik on k'o ka ril ruk' ku b'ana k'u k'ax wa' chke urox taq winaq, par xew pa le utz'ibaxik are na k'u tzij jas taqanaq wi le taqanb'al.

UWUQ Q'ATAJ: UNO'JIXIK JUN JASTAQ CHOKONSA'N PA PRENTAYIL.

We jun taqab'al ku paj rij jawi' elenaq wi etamab'al chir ri chokonsa'n chilaj ri prenta k'amom che taq ri jastaq chokons'an cher ulinaq waral cher jab'um rumal le utaqanik le qa amaq' ixim ulew. Rumal k'uwa' le ka 'an wi kanajem che le jun u prentayil chokonsa'n ka rachilaj k'u ronojel taq le yo'm pa prentayil le jastaq choko'nsan chilaj le q'alajnaq cher na qatatal chij ri jasataq pa komon on xaq pa tukelam; jacha jun prentayil ulew awajib' on banb'al taq kaxlanataq jasataq ri uqxa'n we k'u uwi'l taq jasataq uwujil taq jasataq ri oksamloq uwujil taq loq'oj ri ka k'exb'exik, u wujil winaq ka ya che prenta, uwujil taq qajomal, uwi'l taq tojob'al rech ja uk'olb'al pwaq, uwujil taq echa'b'al, uwujil taq jastaq nimaq rajil, jub'eq pwaq k'olotalik rech uqajanik ri xaq k'o a panoq la je le pwaq ri ka chokon a pan che jun uk'axal.

UWAQXAQ Q'ATAJ.

KOK PU K'EXWACHIL

Le na ch'ob'otal ta rumal le taqanik are ka k'am ke taqatal rumal le taqatal pwi taq le k'ayij kech taq le k'o ki rajil, ri utz uchokonsab'exik la je' k'ut ri na ke k'oji'ta chu xe' we taqanik par utz we are ke choman rij taq wa'.

UBELEJ Q'ATAJ. Ub'antajik le taqanik ri GARANTIZA

Ka tob'anj taq le taqanik, we ko jun qas jun unimal k'asaj, jek'u wa' la ub'anom:

- a) le ral taq le pwaq, le tojob'al we b'eyetajnaq utojik le k'asaj, cher tz'aqatsab'al re le unimal k'asaj taqatal chu b'anik ku paj a pan rij jasa na k'u ri xch'ob' pari qas uwujil le prenta, wem na xb'an ri ch'ob'onik chij taqa wa we pajoj rij chwi ri ral ri pwaq cher k'a ka chokon pwi wenma terne'm utojik.
- b) Le tojb'al uq'ij rajawaxik ka toj che le qajomanel uk'amom qajb'al re jacha ri b'm ch'ob'om kan chpam ri uwujil qas xb'anik.
- c) Ronojel taq le pwaq ri ka chuptutaj rumal le qajomanel rumal uk'olik u chajixik ri jastaq chokonsan pa rentayil; jachane le chupum chi chrij nik'aj chi jastaq xa chrumal u k'amik wa we prenta.
- d) Le uk'axzal ka xajtajik wemna ka tojor le k'asaj chomatal kumal ri xechomanik, xa chrumal na ka terene 'ex u tojik le uwijil le qajanik.

- e) Le utojik le k'amom u q'ab' chrimal taq le uk'axal ri ku b 'an ri k'asanel cher are jeri' chomatalik.
- f) Xatane a pachke chi nik'aj jastaq ri xki chomaj arena k'u tzij ri taqanb'al cher na xa ta ku k'ulula'j uwach wa' qas pa chomal tzij k'o ub'e 'el u cholaj chwach ri tinamit.

UKAB' U WUJIL

U NUK' MAXIK UB'ANTAJIK LE PRENTA CHOKONSA'N

U LAJUI Q'ATAJ. U nuk' maxik jas ub'anik jun prenta chokonsa'n.

Jun prenta chokonsa'n ka ch'ob'otaj chrimal k'o jun ub'e 'el u cholaj le prentayil. Ri ka b'an chki xo'l ri ka tzk'i chij ri k'asaj ruk' le qajomanel ku ta qaj b'al re on jeri' utaqanik le taqanb'al.

Arech qas ku b'an u chak u patan k'o u chuq'ab'ib'al ka nimax re ri jastaq chokonsab'al pa prentayil le juch'um wi qas uwujil wa' we prenta, je xa pachke chi u wujil ri jawi' je ri tz'ib'atal wi kanoq, jeqetal chne q'axem chne' on tz'apital chne rumal jun ch'ich' ruk' kaxlan q'aq', ronojel k'o chpam ub'eel, chilar ne le kojom uxaqil chwa wuj.

Aretaq rajawaxik ka chokonsab'ex ri uwujil ri jeqb'em re qalajsam pari u b'e 'el u cholaj ri q'alajsam wi, chi qas ub'e 'el ruk' juch' ri qas ub'e 'el chuq qas ka nimax wi:

- a) a retaq qas ka ki q'alajsaj kib' ruk' ri juch' ketal ka ki b'an k'u wa' ruk' ri jun nima qatal tzij ku tzib'aj chech u q'ab' on pa ch'ch ruk' kaxlan q'aq' xata ne apachke jun chik ri ka tz'ib'ataj wikanoq.
- b) Arek'u a retaq ka ya uq'alajsaxik rumal le cholon wi ka taq le uwujil re taq wa' we prentayil taq chokonsa'n le usuk'mal taq le u wujil rajawaxik ka tz'ib'ataj ka ri uwujil ruk' q'ab'aj on ruk' chakub'al rech kaxlan q'aq' rumal jun nim ub'antajik chi ajchak ri yatal b'e chech rumal ri taqanik ri' on are le usuk'mal ucholajil ka b'anowik.

U JULAJUI Q'ATAJ: Usuk'mal le prentayil maj aj choq'e.

Jachatane u b'antajik taq le jastaq ri maj ajchoq'e, are k'u le ka tzib'ataja wi le uwujil rajawaxik ka tzib'ataj kanoq k'i k'u ri ku xaj wa' cjhkixol le ajchoq'e xew we jalan wi ri xki chomaj are chi aretaq xki koj taq ri etal chuq k'o k'u ri ka k'extaj wa' chki xo'l ri uroxtaq winaq aretaq kel u chob'ik.

La ale at prenta re taq chokonsa'n we pwi meb'ail ri ka ya'tajna on ka riqitaj na apanoq ri yat'al b'e che ri aj qajomanel chwi taq ri ujastaq meb'a 'il ma chi re chech chanim aretaq ka jachataj kan rumal.

Le chomatal wi kan wa' we jataq prentayil, xew ne' we re ri prenta rajawaxik ka b'an kan uwujil utz we wuj chi saqilal on xaq ne alajtaq uwujil par ka ruk'aj etal ri ri q'alajnaq chwa ri q'alb'atzij pine na k'u ruk' chakub'al rech kaxlan q'aq' on xata ne

apachke ri ka q'alajsax wi kanoq par k'is ki tzij kan taq le ajchoq'e, arech ka kanaj kan le prenta. Par wa' we uwujil ka b'anik rajawaxik ka ruk'a 'aj taq we jastaq:

- a) le kolbal ri xjeq wi chuq la je le uq'ijil ri xchomataj wi.
- b) Le b'i 'aj, le uk'olba'l rochoch u k'olb'al, la je le uwuj ri ku q'alajsaj wi rib' , par utz we rachilam chi nik'aj taq wuj ri utaqk'alb'al wa' we k'asanel chilaj le qajomanel ku k'am qajb'al re.
- c) Le janipa je' ke qaja wi ri unimal kajlan ri rajil ri prenta chikonsa'n.
- d) Jas kuj le ucholajil taq le jastaq chokons'an ka ya pa prentayil la je ne le xaq teren chrij cher utz we xaq si ka yuja'x ruk' taq we jasastaq ri'
- e) Le uq'ijil le utorik taq le jastaq ka ya pa prenta.
- f) Ka ch'ob' chpam chi le jastaqa ri ka tz'ib'ataj kan uwujil are ka patanin chech torb'al re.
- g) Chuq ka b'an jun uch'obik kan taq le jastaq arech qas ka torotaj na ri qajanik.
- h) Le uwujil ri u patan kan taq we jasataq pa prentayil we ne ku b'ana' ka yojtajik rumalne la' na ku tzaqata cha pan rajil le qajanik.
- i) Le yatal b'e chech chuq le rajawaxik ku b'an le aj k'asanel on ruk' le ki komonem wi, rajawaxik na ka junamataj ta ruk' le k'o pa le taqanik.
- j) Le ub'antajik we rajawaxik ka majtaj che xew la' we ki ch'ob'm chki wach.
- k) We ka nimarsax ri equele'n chrij chuq xew we ki k'amom raqan uq'ab ki ch'ob'om chki wach.
- l) Le ketal kech e ju jun, on le uya 'ik kan le uwitaq q'ab'aj wemna ke tz'ib'anik wa' rajawaxik ka retamaj jun kirol tzij.

UROXLAJUI Q'ATAJ: Efectos de las garantías posesorias.

Le jastaq rech prentayil yatal pu q'ab' junchik, na qas ta uq'albal k'ux umak k'u la' ko ri uk'axal ka yataj chki xo'l. are chi a retaq le qajomanel ku k'am qajb'al re, ku jach le yatal pu q'ab' on ronojel le jastaq ri jachatal kan pu q'ab' pa prentayil le qajomanel o jun urox winaq ri q'ab'am k'uxaj chrij xa xe wi we nem na jela' chomatal kanoq.

UKAJLAJU Q'ATAJ: le ya'tal che chuqe le rajawaxik ka b'an che taq le jastaq pa prentayil ri maj ajchoqe.

Pa taq la' le al jastaq pa prentayil ri maj ajchoq'e le aj k'asanel ri ku ya qajb'al re on le ka tak'i chij ri k'asaj xew wem na jeri ki ch'ob'om k'o k'u taq ri yatal b'e che chuqe ri rajawaxik jacha taq wa':

- a) ka chokonsab'exik, xaq k'o pan che chokonsab'exik, chajitalik le jastaq meb'ail k'o pa prentayil chuqe le jastaq meb'ail ri rachilam rib' are chi aretaq umajom ub'e le yakomal rech le tak'al chij le k'asaj maj chu b'ixik, q'alajsam pa we jun taqanik.
- b) Ka tanab'ax u chokonsab'exik taq le yatal b'e chech jacha le xb'itaj che le qajomanel ku k'am qajb'al rech, chi rajawaxik ku ya ub'ixik chech le tak'alnaq chij le k'asaj on le k'asanel le uchomanik chi ku tzaq u q'ab' chij le jastaq chokonsa'n pa prentayil are tzij le ka taqn wi le taqanik.
- c) Ka ya b'e chech le qajomanel ku k'am qajb'al re, ku q'atuj ronojel le meb'ail jastaq chokonsa'n xa chrumal ka retamaj rajlab'alil, rutzilal ri ka riqitajwi ri k'olotalik.
- d) Ka chokonsab'ex jun chajinel re' we are je rajawaxik che ri jastaq pa prentayil, are k'ax ka wulijik, ka tzaq ne', ku riq' ne k'ax xa chrumal u chokonsab'exik aretaq k'a k'a pa rentayil; chuq
- e) Je ronojel le ka chomataj kumal pa junamam xew la' chi na ka ki q'aj ta le taqanik.

UROX UWUJIL

RELESAXIK UTZIJOL LE PRENTAYIL TAQ CHOKONSA'N.

NAB'E UQ'ATALIL.

RONOJEL LE KA TAQANWI

OLAJUJ Q'ATAJ. Relesaxik utzijol taq le chokonsa'n pa prentayil.

Le ya'tal b'e q'atal chij le chokonsa'n pa prentayil yatal b'e ka chomax rij chki wach taq urox taq winaq xew we xtzaqat apan ub'anik le rajawaxik chech le relesaxik utzijol.

Ka yataj relesaxik utzijol jun jastaq chokons'an pa prentayil xa ta ne apachke kux ri jastaq ri ka riqitajik xa chrumal re ri utz'ibaxik pa ri ucholajil, on ri ujachik kan taq ri jastaq meba'il chokonsa'n pa rentayil chech le qajanel ku k'am qajb'al re on chech jun urox winaq ri k'aqatal rij rumal wa' cher are wa' k'amownaq on retamam taq wa' qas ku b'an ri ka taqn wi rio taqanik.

UWAQ LAJUU LAJUU Q'ATAJ. Uq'albal k'uxaj chij le jastaq chokonsan rachilam rib'.

jun prenta chokons'an utz katewechi'n kan chij taq le jastaq aretaq ka cha' kan chpam le uwujil aretaq xtz'ib'ataj kanoq are we jeri' rajawaxik ka q'alajsax kan le uch'ob'lik le jas kux taq le jastaq cher kor ko chi uk'xb'em taq re.

UWUQ LAJUU Q'ATAJ. Uq'albal k'ux chij le chokonsa'n qas rajawaxik.

le relesaxik utzijol le chokonsa'n pa prentayil qas rajawaxik uwokom rib' xa chrumal re le utzibaxik le uwujil ri xq'alajsaxwi, cher qas tzij chi rajawaxik wa' we jun prenta, cher chuq ku q'alasjsaj chuq le mebail tojob'al cha talik na rajawaxik taj ka chob' taq ub'antajik.

We si ube'lwi ka chi le jastaq chokonsab'al rajawaxik ka mulix ruk' le meb'ail, kok k'u chupam le uwujil le umulimwi le tak'alnaq chij le k'asaj, are k'u le qajomanel ku ta qajb'al re ku ya k'u tiojob'al re le uriqik le u prentayil le chokons'an ri rajawaxik, rajawaxik k'ut ka tzib'ataj chwach uwujil on rumal jun wuj ka b'an pa ch'ch' chakub'al ruk' kaxlan q'aq', nab'iejsam kanoq on are chi aretaq ka tz'ib'ataj kan wa' we jun prenta, arek'u le e qajomanel ke k'amow qajb'al taq re cher ki b'im ki tzijom kan le utzib'axik taq wa' we prentayil chokonsa'n pwi le uwujil le k'olotalwi, arech ku ch'ak jub'eq' unimal ub'antajik chki xo'l traq wa' we e qajomanelab'.

U KAB' UQ'ATALIL

Uq'alb'al k'uxaj chokonsa'n chij taq qajanik

UWAJ XAQ LAJUU Q'ATAJ. Uq'albal k'uxaj chij le chokonsa'n pa qajomal.

We chob'otal pa we jun taqanik kachokon pwi' taq le prenta chokonsa'n pwi taq le qajanik, ka chokon k'u pwi ronojel chomal uq'atalalik jun prenta on ka k'ayixik.

Wa' we at chomal ri' rajawaxik ka tzaqax saxa pan ronojel le ucholaj le relesaxik utzijol rech wa we taqanik arech ku u tereb'a le uroxtaq winaq. We ri chomal rech taq k'ayij wem na ka tzaqat sax le yb'anik jachke le ka tayik bital kanoq ka kanaj k'u chu xe' utaqanik wa' we jun taqanik.

UB'ELEJ LAJUU Q'ATAJ. Relesaxik utzijol taq le prenta chokonsa'n chwi taq le qajanik.

Kaya relesaxik utzijol jun prenta rech chokonsa'n ri jachatal rumal ri tak'alnaq chij ri k'asaj pwi taq le qajanik ri k'o chij ri tak'alnaq chij ri k'asaj xa chrumal re are' taq tzib'ataj pa ri uwijil ri chatalik.

UJUWINAQ Q'ATAJ. Le ku k'ulmaj taq le prenta rech taq chokonsa'n rech taq qajanik.

Are na k'u tzij le yatal b'e che wa' we taqanik, le prenta taq chokons'an rech taq le qajanik maj k'u ka k'extaj che chwa ri q'alb'atzij cher chqasaxta ki q'ij chkixo'l le tak'alnaq chij le k'asaj, ruk' le aj kasanel rech le qajanik pa prentayil, chuq na ka resajta uwi' ri uch'oxik che, we maj xu nab'ej u q'axexik.

U JUWUNAQ JUN Q'ATAJ. Ri na ya'tal ta che le prentayil chokonsa'n pa qajomal.

Le aj k'as che le qajanik chi prentayil, ka kowin la' ku tak'ab'a rib' chwach le qajomanel ku ta qajb'al re le na chomatal ta chpam le qas tzij wi chi uwujil ruk' le tak'alnaq chij le k'asaj chilaj le aj k'asomanel che le qajanik ruk' prenta on chech ne jun chik chi uwujil jun k'amom uq'ab' cher rach 'il le uq'axexik le jastaq puq'ab' jun chik chi winaq, xew la we xaq junam rajil taq wa' cher we jun qajanik ka ch'iyox rumal le tak'alnaq chij le k'asaj.

Le aj k'asanel chech le qajanik pa prentayil utz k'ut ku tak'ab'arib' arech ka tzaqatsax Rumal le qajomanel ku ta qajb'al re, xew la' we k'a k'o pu q'ab' le nab'e are chi' aretaq ka jach wuj rech q'alajsab'al re cher jawi ku b'ij wi chi le qajanik xya pa prentayil.

Le k'asanel rech le qajanik pa prentayil ka kowinik ka ki jeq' uwujil ruk' le k'asanel rech prentayil ku tzalij rib' chwach le qajomanel ku ta qajb'al re, na chob'oltaj chilaj le uch'iyoxik le xqa ya kan uch'ob'ik nab'e pa le q'ataj.

Mawi ruk' le k'asanel rech qajanik pa prentayil na ka kowintaj ka resaj rib' chpam le na ch'ob'otajnaq ta wi are taq wa':

- a) ronojel la' le xa rech taq q'olonik ri b'antal rumal ri qajomanel ku ta qajb'al re.
- b) Ronojel la' le maj chi u remera ri aj k'as rech ri qajanik pa prentayil.

UJUWINAQ KEB' Q'ATAJ. Uja'marik jun prenta chokonsa'n rech qajanik.

Ri aj k'as che jun qajanik ri xya'taj che pa prentayil ka kowinik ku ja'marsaj uwach ri ch'iotal che ri tojonik ku b'an che ri tak'al naq chij ri k'asaj; are chi' on mojona yo'qa uch'ob'ik che rumal le qajomanel ku ta qajb'al re, cher che ri are' ri rajawaxik ku b'an ri tojonik. Ku ch'iyoj che le k'asanel rech ke qajanik ri ya'tal che arech ku toj le k'asaj maja ka toj tajirik chech le qajomanel ku ta qajb'al re.

Le k'asanel rech le qajanik yatal che ka kowinik ku ta che le qajomanel ke ta qajb'al re chi chu lik'ib'a le wuj, on le uwujil le xba'n taj chi' aretaq xya' taj kan pa prentayil le chokonsa'n, are k'u wenma ka ya u q'alajsaxik wa' pa jun keb' q'ij aq'anoq ya'tal k'ut ku b'an jun tojonik chech le tak'alnaq chij le k'asaj.

Le retamaxik ka b'an che le le aj k'asanel rech le qajanik ri ya'talik , ka kowinb'ex u b'anik xata ne apachke ri ka chokonsab'ex chu tz'ib'axik xew we k'a k'amarik, karachilaj le ke k'amow taq le wuj on le ke k'amow taq le uqxa'n che ma ka k'am raqan uq'ab le ub'eyetajik pa ju wuj jeqetalik, jun wuj en' pa chakub'al ch'ich' ruk kaxlan q'aq' chema q'alb'atzij ri b'nownaq b'i re. Wa' we ka b'an che ri qas ka k'amarik rajawaxik ka ch'ob' b'i le qajanik jasche chi ka tz'onox le tojonik ka ch'ob' chpam ronojel taq le uk'anaq ri qalajsam arech le aj k'asanel ka kowinik ku b'an tojonik. Xew na k'u la' we nem na je e chob'on naq, le qajomanel ku ta qajb'al re na ku ya' ta wa' we tzib'atal wi retamaxik aretaq mojqo chopana utzaqatsaxik le ka ch'iyox che le tak'alnaq chij le k'asaj arech ka ya b'e che ku b'an jasa ri karaj che le prenta.

UJUWINAQ UROX Q'ATAJ: Le retamaxik chilar le utojik jun prentayil chokonsa'n rech qajanik.

Aretaq ka ya uch'ob'ik chech le k'asanel rech le qajanik ri yatal che chilar le prenta rech chokons'an rech le qajanik rajawaxik ka b'an le tojonik are tzij le yo'm uch'ob'ik le xqalajsax par nab'e kan u ch'ob'ik xew ka kanajxax kan chla' ronojel taq le yatal b'e che taq le ka ki b'ano on le tasom kan chke taq nik'ajchik chi e qajomanelab' ka ki ta qajb'al re, cher ke pe chrij le nab'e taq e nukmal re, arech are wa' ka ki toj chi pwaqil le cholaj le chomanik q'atatal rumal wa' we taqanik.

UJUWINAQ KAJIB' Q'ATAJ. Uchuq'ab' jun prenta chokonsa'n rech jun qajanik.

Le prenta chokonsa'n ri wok b'em jun qajanik cher na tereb'am ta ri yatal b'e chech tojb'al re ri qajanik k'o uwujil nim ka chokonwi maj ku patanij jachke ri ech'obon naq chki xo'l ri k'asan naq chech ri qajanik yatal che chilar le tak'alnaq chij ri k'asaj, rumal ne lka' k'o na yatal ta che wa we uk'isb'al arech ku tz'ukarsaj aq'an jun prenta pwi ri k'asaj on xaq si are ka yo'w aq'anoq.

Le ch'ob'otala pa we jun q'ataj maj ku b'an che le uk'amom raqan u q'ab' le tak'alnaq chij le k'asaj ruk' le aj k'as chech le qajanik ri yatalik, chrumal re we k'o uk'axal ka yojtaj ne' xa chrumal na ka tzaqat sax ta ub'anik we jun chomanik.

UROX U Q'ATALIL.

Le ka taqomax wi ri na chi pwaqil taj

U JUWINAQ JO 'OB' Q'ATAJ. Relesaxik utzijol jun prenta chokonsa'n ri taqatal wi ri na chi pwaqil taj.

Le relesaxik utzijol jun prenta chokonsa'n chwi ri taqatal wi par na chi pwaqiltaj ri yatal che ri tak'alnaq chij ri k'asaj, jacha tan e le ujachik jun jachke chi jastaq ri k'o pu q'ab' jun urox winaq on ka tzaqat sax jun kataqomaxwi ri e kanaj naq kan wi ka ki jeqi' k'u wa' rumal le utzib'axik pa le uwujilal ri ka q'atux wi.

U JUWINAQ WAQIB' Q'ATAJ. Yab'al u ch'ob'k chech ri aj k'asanel.

Aretaq le u prentayil chokonsa'n cher le taqatalik na chi pwaqiltaj ri ka ya che le aj qajomanel ku ta qajb'al re yatal b'e che chi rajawaxik kopan ya 'ik uch'ob'ik che ri k'o urajawaxik arech ku nimaj ri ka taqomax wi na chi pwaqil taj on kok pu q'ab' ri are, ka b'an opanem jawi' na k'u ri yatal wi b'e ri ka kilo. Le k'o u rajawaxik ka kowinik ku kamlij uchokonsab'exik wen ma qas q'alajsam chwach choq na b'im ch'ob'otal ta chech cher na are ta ri' ri winaq ri rajawaxik ka b'anow ri taqomal.

UKAJ UQ'ATALIL.

U wujil taq qajanik

U JUWINAQ WAQUB' Q'ATAJ. Relesaxik u tzijol.

Le relesaxik u tzijol jun prenta chokonsa'n rech u wujil jun qajanik , cher le ke qajawi chuq le rajawaxik chech le u q'alajsaxik le tojob'al che maj uch'ojekil ka ya chech jun urox winaq utz k'ut ka jeqi' chrumal ujachik chech le kel pa utzilal are tane ka tak'i' chij ri k'asaj chwach ri qajomanel ri ku ta qajbal re.

We kqa b'ij chi ku jach pu q'ab' na ku ya ta b'e chech le qajomanel ku ta qajb'al re arech ku silkopij chech ri ja u k'olb'al ri pwaq on ri ka yo'w usaqil tzij cher na kelesax ta ri qajanik, xaane na ka ya ta b'e ka ya pa 'ilik rumal ri ajchoq'e we tak'alnaq chij ri k'asaj chech ku wa' we ja uk'olb'al pwaq na ka tereb'ax taj we le qajanik k'ex tajnaq ne le uwujil arech ka q'axex che ri qajomanel ku ta qajb'al yo'm b'e chech ku k'exo on ku toq'ij che ri ja uk'olb'al pwaq.

U JUWINAQ WAJXAQIB' QATAJ. Ri yatal be chech jun k'exoj pwaq cher xa prenta.

Ri to 'ik rij cher are tak'al naq chij ri k'asaj ka kowinik ku ya chech u prenta ku ya pa k'exik on ku toq'ij tojobal rech jun qajanik k'o uwujil, xa jeri' ka ya' taj che jun qajanik ri ka q'axelo'x pu b'i ri qajomanel ku ta qaj b'al re cher are kel pa utzilal.

UJUWINAQ B'ELEJEB' Q'ATAJ. Jun prenta ri ka ya b'e chech jun tojob'al ri k'olotal a panoq.

We k'o jun prenta cher k'o rech chech chi kelesax ri tojob'al par i pwaq ri k'olotal apanoq rech jun qaajanik ruk' wuj, ku tzuyub'a ri ri kel pu k'axal arech ku b'an ri rajawaxik ri ka ta chech.

Le ku ya k'u le relesaxik u tzijol, wa' we prenta rajawaxik ka tzib'ataj k'u le chatal wi le u wujil chuq ka kowinb'exik ka taq chij ri ja uk'olb'al pwaq le ka taqowik k'a ka yatajna b'e chech uk'amik le tz'ibatalik kel pa utzilal ka ya b'e chech ku ke relesaj ri tojob'al.

JUWINAQ LAJUL Q'ATAJ: Ri ka taqomax wi ri ja uk'olb'al pwaq ri ka ch'ob'ow ri uq'ijil ri uya 'ik ri qajanik.

Le taqomatal wi jun prentayil are ri u jab'uxik ri ka rilapan ri ju qajanik k'o uwujilal ri ok naq rech ri tak'alnaq chij ri k'asaj un ka jachna jun uchuq'ab'ib'al ri ka il a pan pwi ri kel ba uk'axal rumal re ri tka'al naq chij ri k'asaj, le ja uk'lb'al pwaq ri tak'alnaq chij ri k'asaj ri ku ta qaj b'al re rajawaxik ku jachala ri qajanik on ku jachala wa' we pwaq na ka q'ax ta na jun 'ik ka chap le'taj b'i raqjilaxik aretaq ri ja uk'olb'al pwaq ku jachb'ik on ri ku jikomaj rij ku k'amawa'j raqan uq'ab' ri ka taq wi rumal ri prentayil xew ne' we ne k'o ki chob'om kan nab'e. wa' we qajanik ri' wem na ka ya'loxik on na ka jachalo'xta ri kajlan ri pwaq par q'ij yatal uq'ijil wa' we prentayil ri ka jamarsax chi' are k'u le qajomanel ku ta qaj b'al re rajawaxik k'ut ku taqala utzoqopixik ri prentayil u juch'um retal ri tak'al naq chij ri k'asaj.

URO' U Q'ATATALIL

Uwjil taq ri qajanik chilaj u wujil taq ri aj choq'e ri ke ilow taq ri k'ayij.

JUWINAQ LAJUL JUN Q'ATAJ. Relesaxik utzijol taq le prentayil chwi taq le uwujil taq le qajanik chilar taq le uwujil taq le ajchoq'e le ke ilow taq le k'ayij.

Le relesaxik utzijol le prenta taq chokonsa'n chwi le reqe'le'n taq le qajanik chuq reqe'le'ntaq le ajchoq'e ka k'isomataj kan chla':

a) chech taq le u prentayil taq le chokonsa'n le reqe'le'n taq le qajanik chilaj le reqe'le'n taq le ajchoq'e taq le k'ayij yakomal tzib'atal chwa wuj.

1. Le prentayil taq chokonsa'n cher k'o reqe'le'n chech junqajanik on req'ele'n le qjchoq'e le k'ayij yakomal tzib'atal chwa wuj, kelesaj u tzijol par ka q'axexna pa prentayil pu q'ab' le al qajomanel ku ta qajb'al re. Chech k'u le ka tak'alnaq chij le k'asaj ka jach pu q'ab' ku chajij na. Arek'u le meb'ail le kotaq uwujil reqe'le'n kanajnaq ta ne pu q'ab' jun urox winaq on pa ri kolotal wi ri jastaq si rajawaxik wi chi ka b'an chna uch'ob'ik pa wuj tz'ib'atalik chech ri urox winaq chech wa'.

2. jun u prentayilk chokonsa'n cher k'o reqe'le'n rajaw utz we ka k'ulax jun tojob'al

a) Re ri ka k'aq pwi ri meb'a 'il taq jasataq ri k'o kilo'w taq wa' we eqe'le'n. we k'u jeri' le prentayil taq chokonsa'n k'o reqe'le'n k'o rajaw rajawaxik ka ril we prenta chokonsa'n le reqe'le'n le ajchoq'e rajawaxik ka k'o'ji' re chech le tojob'al pwi taq wa' we mebail e k'o taq ke q'alajsan wa we eqe'le'n.

b) chech taq le prentayil taq chokonsa'n le eqe'le'n taq le ajchoq'e on le uk'anaq taq le yakomal tzib'atal chwa wuj, cher utz ka k'aq pa wuj rech chakub'al ruk' kaxlana q'aq' chuqe pa uwujil ruk' taq wuj.

c) le relesaxik utzijol taq wa' we prentayila taq chojkonsa'an nuk' mam taq ruk' reqe'le'n aj choq'e le yakomal cher qas tzib'atal chwa wuj chuq k'aqatal chi pa uwujil ruk' chakub'al rech kaxlanq q'aq' rajawaxik ka 'il na taq jastaq le ub'antajik:

1. le aj yakalo'b' arech ku ya uq'alajsaxik le rokik loq on le k'olownaq, jacha b'a le uwujil taq le k'olotalwi cher jachatal rumal jun ja riq b'al taq rib' le k'ayij, rajawaxik ku jachala ri qas uwujil rech ri' ri jun taq kil ri k'o ajchoq'e jauchi' ri tzib'atal wi.
2. ri tzib'atal wi kanoq rajawaxik ku taqalab'i ri raj lab'alil ruk chakub'al rech kaxlana q'aq' ri ka k'utuw wi ri k'olownaq are na k'u tzij jasa ku b'ij le utaqanik le tzib'atal wi.
3. le aj yakalo'b' on le uqxane'tal wi ku chokonsab'ej k'u ri raj lab'alil tzib'atal ruk' kaxlana q'aq' ku taq k'u b'i ri ya'tal wi ka tz'ibaxik jacha le b'im q'alaj sam rumal le tzib'ataj naq wi kanoq arech qas ka uq'alb'al k'uxaj ri prentayil chech ri qajomanel ku ta qaj b'al re jacha le qas ka raj yatal b'e chech.
4. le tz'ib'atal wi kanoq chuq ku taq k'u b'i ruk' le yatal b'e chech jun rajlab'alil b'anatal ruk' kaxlana q'aq' jas k'ux ri winaq ri k'aqatal rij rumal le aj yakalo'b' on le uq xanetal wi arechi xa jeri' le relfik utzijol ri yatal che le qajomanel ku ta qajb'al re are ka k'olow ri raj lab'alil.
5. le qajomanel ku ta qajb'al re ka kowinik chuq je ku b'ano are chi b'an che chi ku q'axej le yatal b'e chech le qajomanel ku ta qajb'al re chkech le uk'al taq re ka paqi' aq'anoq.
6. le uk'isb'al uk'al re ri uq'alajsam rib' ku taq k'u u yaik b'e che jacha le k'ututal rumal le ka taqan wi le tzib'atal wi arech ka tzalix le qas uwujil k'utun naq qas are' ri k'olotalik arech kok yakomal wa' we uwujil chrimal re ri ka q'axexik on ka jach chech junchik chi qajomanel on a lachin ne' arech k'ok pu q'ab' le meb'ailataq jastaq ri k'o ajchoq'e.

d) arech le prentayil reqe'le'n taq le achoq'e ri k'o pa yakomal taqomb'i pa ch'ich'a taq chakub'al rech kax lan q'aq' are k'u loe relesaxik utzijol le prenta chokonsa'n, cher ka tz'ukarsax pwi' le ajchoq'e taq le yakomal ri taqatal b'ik pa chakub'al taq ch'ich' ruk' kaxlan q'aq' jewa' le rilik ka banik:

- 1) le ka jachow taq le u wujil reqe'le'en taq le ajchoq'e ku k'utunsaj chu xo'l taq nik'aj chik , le b'iaj le rajlab'alil le ku k'utunsaj le jawi le ka taqwi ub'ik on le k'olotal wi.
- 2) we ku ta le ka taqow b'ik on le ka k'olow ronojel le meb'ail le ka k'amow b'ik on le animal ja k'ayb'al taq jastaq ri ka k'olowik are ka b'in na jachin ri qajomanel ku ta qajb'al re acher are qas k'uk'anik ka k'utuwik , ku k'aq rij ri rajlab'alil ri ka q'alajsanik.
- 3) We xb'antaj wa' we xk'aq chrij le q'axel re on le unimal ja kayb'al taq k'ayij ri k'olownaq na ku tzoqopij ta ri uwujil reqe'le'n pa ri ja ri k'olom wi taq ri ub'antajik taq ri chakub'al ruk' kaxlan q'aq' cher je ku no'jij ri ka mulixwi taq wa' arek'u la' le uwujil ri xjachatajik utz' ka ya pa yakomal par xa chrimal ka q'axex na kan le rajlab'alil le ka koj che le qas q'axeb'al re cher k'aqatal rij rumal wa' we ka taqowi we reqe'le'n le ajchoq'e.
- 4) La' le uwujil utz ka q'atuxik jawi je k'olotalwi le taq le ub'antajik xata ne apachij ri kajawataj che choq

- 5) Le ka taqojb'ik on le jawi je le mulital wi jer tane are tak'alnaq chij ri k'asaj ri ka q'axenb'ik on ri animal ja rech k'ayij ri ka mulix wi ka ki juch' retal pa chakub'al ruk' kaxlana q'aq' jacha ri ub'antajik ri yatal b'e chech rumal ri ub'e 'el ucholajil ri tz'ib'atalwi, le uwujil le ka tz'ib'ab'ex ib' la ta chech ri ka tz'ib'ax wi ib' le b'i 'aj le rajlab'alil le qajomanel ku ta qaj b'al re are tane qas kuk'anik le uwujil taq le ajchoq'e xa k'u jeri' utz ub'anik ka ban che ri relesaxik utzijol ri tz'ib'atajnaq wi wa' we prentayil la laj chokonsa'n.

JUWINAQ LAJUK UKAB' Q'ATAJ . Le u prentayil taq le wuj ke taq achoq'e ri na yakomal rij taj tz'ib'atal chwa wuj on pa chakub'al ch'ich' ruk' kaxlana q'aq'.

Le relesaxik utzijol taq wa' we prentayil taq jastaq chokonsa'n chwi ri uwujil egele'n kech taq ri ajchoqe ri tzib'atal chwa wuj on pa chakub'al ch'ich' ruk' kaxlana q'aq'jek'u wa' ka b'an che ri rilik.

- a) we ri uwujil ri prentayil rech chokonsa'n ka tiki' chwi ri ki wujil tak ri ajchoqe ri na pa yakomaltaj tz'ib'atal chwa wuj le relesaxik utzijol utz ku b'ana' ka chatalchik utzirnaq chi ri qas uwujil rumal ri ka q'axenik on ri ja uk'olb'al unimaq taq k'ayij ri k'olotalwi are ri qajomanel ku ta qajb'al re areqasj kuk'anik are ka tow le ka taqow b'ik on le ku mulij wi rib'. Par na ka b'an ta k'ax che le nab'e kanoq wa' we jun prentayil la laj chokonsa'n utz ka tzib'ataj pa ri cholonwi ri uwujil.
- b) Wa' we u prentayil taq we chokonsa'an ka tiki' chwi ri ki wujil taq ri ajchoq'e ri na pa yakomal taj ri taqom la pa chakub'al ruk' kaxlana q'aq' jek' wa' ka b'an che le relesaxik utzijol:
- 1) le ka taqow le uwujil ke taq le ajchoq'e ku ya uk'utik chu xo'l taq nikajchik le b'i 'aj le rajlab'alil le ka q'alajsan le ka taqow b'ik on le ku ya pa k'olik.
  - 2) We ku ta le ka tyaqowb'ik on le ka k'olow taq le jastaq meb'ail le k'amal re on le animal ja rech k'ayij ri uqخانetalwi ku k'aq rij ri qajomanel ku ta qaj b'al re cher are qas kuk'an le qas uwujil rech le ajchoq'e par ka ya le rajlab'alil le ka k'utuwik.
  - 3) Le ka taqow b'ik on le ka k'olowik cher jer tane are tak'alnaq chij le k'asaj rachilam le ka q'axenb'ik on le kuqخانenik ka ki ta le utzib'atajem jauchi' le tzib'atalwi ronojel le ub'i' le rajlab'alil le qajomanel ku ta qajb'al re cher are qas kuk'anik le uwujil taq le ajchoq'e.
  - 4) Le utzib'axik le ku ch'a' q'an aj sik ka jeqi' relesaxik utzijol ri ka riqitaj wi wa' we prentayil.

U JUWINAQ LAJUK UROX QATAJ. Le ujachik taq le uwujil taq le ajchoq'e chech le takal naq chij le k'asaj.

Are k'u taq le u prentayil taq le chokonsa'n chwi taq le uwujil taq le ajchoq'e cher we qas xban relik utzijol cher xo'k aj q'e taq wa' le ka kanaj che le qajomanel ku ta qajb'al re utz we k'a te ku jacho le uwujil le qas ku k'utu chech le tak'alnaq chij le k'asaj jauchi' na ku ri ka chokonwi we are chi ka tojtajir ri qajanik, ka rachilaj ri relik b'ik jauchi ri k'olotal wi , jauchi ri ka wok wi, ri ka t'is wi ka taq bik on ka k'ayix ri k'ayij

are ku tak'alb'ej ri uwujil ri ka q'alajsanik. Par mawi ruk' le qajomanel ku ta qajb'al re rajawaxik ku saqirsaj ri k'ak' u prenta chokonsa'n nab'e kanoq chwach le u wujil ri q'alajsam mojoqa jacha che ri tak'alnaq chij ri k'asaj arech na ku tzaq ta ri ub'antajik.

UWAQAQ U Q'ATATALIL

Le jastaq meb'ail k'o pu q'ab' jun urox winaq ri ku ya pa k'olik

U JUWINAQ LAJUF UKAJ Q'ATAJ. Ujeqik le prentayil taq jastaq chokonsa'n pwi ri meb'ail k'o pu q'ab' jun urox winaq.

Le qajomanel ku ta qajb'al re chilar le tak'alnaq chij le k'asaj utz ka ki chjomaj ri ujeqik ri prentayil chokonsa'n pwi taq ri meb'ail ri k'o pu q'ab' jun urox winaq ri ka mulinik.

Le relesaxik utzijol wa' we prentayil rajawaxik chi pwaqilare chi aretaq le jun urox winaq ku k'am le uwujil ri ka q'alajsanik tziq'atal che le qajomanel cher ka riqitaj wa' we jun prentayil chokonsa'n. are k'u le urox winaq ri ka jachowik rajawaxik ku q'alaj sala' aninaq chech jachin na k'u ri kajawanik, we ku xya uchob'ik che on jai' cher ka riqitaj jun prenta chokonsa'n pwi taq le jastaq ri k'o pu q'ab' . k'ula k'ut ke kowin chu ch'ob'ik ri uq'alajsaxik wa' we jun prentayil chrimal ri utzib'axik pari ucholajil.

U JUWINAQ LAJUF URO' Q'ATAJ. Ujeq'ik le prentayil chokonsa'n pwi taq le rajil ri k'olotalik.

Le prentayil chokonsa'n pwi taq ri k'olotal wi ri rajil on nimaq taq jastaq k'o rajil, pa taq ja uk'olb'al taq pwaq on ri ke chokonsab'en chech yakomal ka wokotaj wa ruk' ri ka ilixik rumal re ri qajomanel ku ta qajb'al re, arena k'u tziq ka ya b'e chech on jeqetal chwach tz'ib'am cher le tak'alnaq chij le k'asaj ku ya che le ja uk'olb'al pwaq on jachin chne ri k'olownaq arech ka ki q'at q'omaj uyaik chilar le ruk'axik le rajil on le yakb'al, cher are wa' u prentayil le jastaq chokonsa'n, utz rilik ka b'anik ka chokonsab'ex le q'atatal uchokonsab'exik pa le uwujil le prentayil chokonsa'n.

Arek'u chi aretaq le qajomanel ku ta qajb'al re chilar le ja uk'olb'al pwaq ri ka k'olowik xaq si are e winaq ka ch'ob'otajik chi a re le ja uk'olb'al pwaq ka rilo jasa ri ku b'an che ri ub'anik ri uwujil ri prenta, we le qajomanel ku ta qajb'al re na jun ja taj rech uk'olb'al pwaq qalajsaxa u nuk'maxik le prentayil chokonsa'n.

A re k'ut we le qajomanel ku ta qajb'al re ku tayij ne le uq'alajsaxik le usukmal le le pwaq on le yakb'al cher oknaq jun prentayil chokonsa'n, le ja uk'olb'al pwaq ro ka k'olowik ka chiyo'x chke arech ka ki jacho na kok'ow ta keb' chakub'al q'ij.

U WUQ U Q'ATATALIL

Ri q'alajsatal wi usuk'mal ronojel

U JUWINAQ LAJUF WAQIB' Q'ATAJ. Relesaxik utzijol ri prentayil chokonsa'n rech ri q'alajsatal wi u suk'mal ronojel.

Chech jun prentayil taq chokonsa'n le q'alajsatal wi ri usuk'mal kelesax utzijol are chi aretaq ka tzib'ataj jawi' ri k'ow ri ucholaj, cher wa' ka chokonik jampa na k'u ri ku ch'ij ri prentayil taq chokonsa'n.

Kuj cho'qane che wem na ka q'atex u ch'ob'ik chi ya'atal taq ri meb'ail ri q'alajsatal wi ri u sukmal . chrumal le tak'alnaq chij le k'asaj we ku yatal b'e chech rumal le qajomanel ku ta qajb'al re ka yataj ku chech wa'.

U WAJ XAQ U Q'ATATALIL.

Ri yatal b'e chech ri a we kel chwi a chomanik

U JUWINAQ LAJUF WUQUB' Q'ATAJ. Le relesaxik utzijol le prentayil taq chokonsa'n rech ri k'o ajchoq'e ri chomanik.

le relesaxik utzijol jun prentayil chokonsa'n ajchoq'e ri chomanik , chilaj nik'aj chik chi meb'ail taq chokonsa'n on nik'aj chne' chuq ka woki' ri u tz'ib'axik jawchi' le tz'ib'atal wi ronojel taq la' le prentayil la taq chokonsa'n cher ma ka k'oji' xe le ub'e 'el ucholajil le ka taqan wi le taqanik.

Le tzib'atal wi ucholajil le prenta chokonsa'n rajawaxik ka tayik ri utzib'axik pa le ub'e 'el u cholajil taq la' le ajchoq'e taq le chomab'al are na k'u tzij jas ub'im uch'ob'om ri taqanik.

U BELEJ U Q'ATATALIL

Ri ka ch'iyo'x che ri qajomanel ku ta qajb'al re ri ka riqitaj ruk' le meb'ail la taq jastaq chokonsa'n pa prentayil.

U JUWINAQ LAJUF WAJXAQIB' Q'ATAJ. Ri taqanik ch'iyo'tal che ri qajomanel ku ta qajb'al re aj choq'e.

Are yatal b'e chech le qajomanel ku ta qajb'al re ri ka riqitaj ronojel le meb'aila taq jastaq chokonsa'n pa prentayil ronojel wa':

- a) ku chajij, ku kajmaj, ka rilij, ku k'olol taq ri jachatal che jacha ri ku bij ri taqanik che taq le jastaq chokonsa'n pa prentayil.
- b) Amaq'el are ka rilij taq le meb'ail la taq chokonsa'n pa prentayil arech kojom retal xew na k'u ku b'ana we jastaq ri ka ja'rik.

- c) Na ka chokonsab'ex ta ri meb'ail la taq chokonsa'n xew we ki chomam kan pa le uwujil chuq,
- d) Ka tojon pu q'ab' ri tak'alnaq chij ri k'asaj we k'o k'ax ku riq taq le jastaq chokonsa'n pa prentayil cher are aj mak.

U JUWINAQ LAJUU BELEJEB' Q'ATAJ. U tikmayixik taq le jastaq chokonsa'n pa prentayil.

Jun chokonsa'n ri kok ajchoq'e, utz ka kitmayixik ka b'an jastaq chokonsa'n pa prentayil che cher maj ajchoq'e. che ma xaq si kaya uq'ij wi ri b'im kanoq xew we elesam utzijol chrumal ri utzib'axik pa ri ucholajil jacha ka taqan wi ri taqanik.

UKAJ UWUJIL

LE CHOLON WI U B'E 'EL USUK'MAL TAQ LE PRENTAYIL TAQ CHOKONSA'N

U KAWINAQ Q'ATAJ. Le uchojajil taq le prentayil taq chokonsa'n.

Le ucholajil taq le prentayil la taq chokonsa'n tz'ukarsatal rumal we taqanik k'o chuxe raqan uq'ab le nimalaj ja ri k'o ka ril che le uq'inomal tinamit, ka kowinik ku tzib'aj ri wokotalik jeqetalik uk'exik, riye'xik u sachik uwach chuq ku tzaq u q'ab' che le prentayil taq chokonsa'n la je k'ut ku q'alajsaj taq wa'. Uq'alajsam chi wachil ronojel taq la' le uwujil k'olotalik je ri ku chakuj.

La' le tzib'ataql wi ri ub'e 'el ucholajil lik'ib'am chki wach ri winaq chuq tzukum ri b'anom chech ri sib'alaj chajitalik, cher ku b'ij wach na xaq ta ya' yoj ri tzib'atalik la je ri uk'olom ronojel ri k'o chpam par na naj ta ri tzib'axik ib' chpam.

Are k'u le nimaq taq e taqaninelab' chrumal re le nimalaj ja ri kilow ri uq'inomal ri tinamit are ka yow ri taqanik la je ne tojob'al ka ki ya ri ke chokonsab'enik.

U KAWINAQ JUN Q'ATAJ. Le u no'jixik le tzib'atal wi le ube 'el ucholajil.

Le tz'ibatal wi le ub'e 'el u cholajil taq le prentayila taq chokonsa'n jewa le rilik.

- a) ka chakun pwi ri qas uwujil ri tzib'atal wi are na k'u tzij ri tayim rumal ri taqanik rech ri ub'e 'el ucholajil cher ronojel taq le yo'm u ch'ob'ik k'o chwach chwa wuj chuq ruk chakub'al ruk' kaxlana q'aq' rech le u nukmaxik wa' le ujeqik riyexik na chuqe usach saxik uwach taq le prentayil la taq chokonsa'n cher na rajawaxik taj ka tzib'ax chna ruk taq chokoj rech taq tojob'al on uwujil taq le prentayila taq chokonsa'n.
- b) pa ronojel ka jeqik jun chokonsab'al wuj ruk' kaxlana q'aq' kech ajchakib' are ku b'ij wa' ri ki chak ki patan taq ri winaq pa ki tukelam on ki mulim kib' cher are tane e tak'alnaq chij ri k'asaj . ke nukmax k'ut are tzij le ki b'i' taq le aj k'asanelab'.

- c) Pa le tzi b'atal wi le u b'e 'el ucholajil rajawaxik k'ut ka ki b'an junamam che kib' ka ki tz'ib'aj ronojel taq ri prentayil la taq jastaq yatal chke ok naq meb'ail taq chokonsa'n ri chob'otal rumal we taqanik, na koksax ta le e b'inel taq ch'ich' , cher wa' rajawaxik ke tzi b'ataj pa le ucholajil rech ronojel taq ajchoq'e.
- d) Jun ub'e 'el ucholajil cher rajawaxik nuk'matalik cher ku ya b'e chech utzi b'axik taq le xqa cholajsaj kan nab'e taq rajlab'alil cher chayum chri ucholajil q'ata tal wi jub'eq' we k'o ka ilowik ka q'atun ronojel le ruk'a 'am chrumal ke le e q'atunelab'.
- e) Rajawaxik b'a wa' qas utz u chajixik b'anom ri qas ka chokonik arech ka q'axex pa chakub'al taq ch'ich' rech kaxlana q'aq' rachilam ne le u qas utza uximik u koxik retal banom che chakub'al ruk' kaxlana q'aq' cher k'olotal le tz'ib'atal wi kanoq kojom rajlab'alil.
- f) Rumal wa' we uchajixik b'anom jacha le xbitaj kan ajsik utz ka tzuyub'ax chi chech nik'aj chi nuk'mal ri ka junamataj ruk' ke taq nik'aj chi amaq cher jetaq wa' ka ki bn'an ruk' taq jasataq; chuq,
- g) Rumal le utak'alb'al le uchajixik le xbitajik choq utz ka tzuyub'ax chi ruk le ub'e 'el ucholajil taq ajchoq'e jawi' je' le nuk'matal ronojel le k'ayij rech we qa amaq' rachilaj le ucholajil le ajchoq'e taq le chomanik chuq xata ne apachke chi jun chi u cholajil cher ka tz'ib'ataj wi kan taq wa' we chapoj q'ab'aj rech taq meb'ail cher ka koj retal chi xa jun prentayila laj jastaq chokonsa'n.

U KAWINAQ KEB' Q'ATAJ. Qas are ka b'an che ri utayik ri ka tz'ib'ataj wi kanoq.

Qas are ka b'an che le ka taw le utzi b'axik le nuk' mam ib' chech jun prentayil laj chokonsa'n, xa chrumal le jun wuj ri ka qasax wi kanoq: le qajomanel ku ta qajb'al re xa ta ne apachin winaq ri yatal b'e che ku mal ri are' jacha ri ch'ob'otal rumal ri taqanik, on choq are ri winaq q'at baltzij xu ya ri taqanik rech ri u wujil ri prentayil chuq jachin ne ri qas qajnaq ri ki juch etal chkech are cher xew rajawaxik ri jun wuj ka yai'k rech q'ax naq pu q'ab'.

Le utzi b'axik ri kiyetaj na, ri ujamarik le uk'exik on ka tzaq uq'ab'al kakowin b'exik par ka ch'iyona che ri qajomanel ku ta qajb'al re on jachin ri yat'al b'e che ku ya ri taqanik par rajawaxik ka ki chob'na e choq ka ki k'amaw'aj raqan u q'ab' taq le rajaw.

Le qajomanel le ku ta qajb'al re utz ku taq chi jun chik urox winaq arech ku ch'iyoj'j le utz'ib'axik wa we ka ya b'e chech, par xa ne xa taqatal b'ik ruk'am b'i ri wuj ri q'axetal pu q'ab' ri juch' etal qas yatal b'e chech we k'u pa wuj on pa chakub'al ruk' kaxlan q'aq' ri tz'ib'atal wi ri ucholajil, chla' ku bij wi chi taqatal b'ik k'o reqeles'n cher na ka ki q'atej ta ei urox taq winaq pa ki rax winaqil maj ka q'aten wa' we taqon, chuq we ne k'one na ka q'alajin ta chpam ri u wujil.

Are k'u we sxach sax uwach chi' on xk'extaj ne xa rumal xban sachem chech on chu b'anik xban chech ch'a 'oj xku b'an ri winaq le qajomanel ku ta qaj b'al re yatal che ku yach na utzi b'axik pa le ucholajil chi xban sachem chech on chu b'anik xban chech aretaq xjeqik on xsach sax uwi' chi'. La le qajomanel le ku ta qajb'al re na ku tzoqopij

tana ri wuj nim ujq'ij kuk' taq nik'aj chik chi e qajomanelab' ka ki ta qaj b'al re cher ki tzib'am kan jun prentayil qas pa ri' ri uq'ijil ri yo'm chech wa' we qas uwujil, we k'u xban sachem chech, chu b'anik ne xb'an chech xchupsaxik cher na chkij ta le e qajomanelab' ka ki ta qaj b'al re ri ki tz'ib'am kan taq ri ki prentayil r k'atena ku riqa uq'ijil ri utojomarik, par nab'e kan chwach ri rik'ilal jawi' chi ri prentayil xtz'ib'ataj chi jumul.

U KAWINAQ OXIB' Q'ATAJ. Le uwujil le qasamwi ub'e 'el ucholajil.

Le utz'ib'axik arech ka ya b'e chech wa' we jun taqanik ka yaik par chema ka chokonsab'ex le uwujil le ka tz'ib'ab'ex wi kan le ucholajil wek'u chwa jun wuj on ruk' chakub'al rech kaxlana q'aq' par xaq si rajawaxik wi ka ruk'aj taq we jastaq ri':

a) rech le tak'alnaq chij le k'asaj:

- 1) ronojel le uwuj ri ku q'alajsaj wi rib' la je rajlab'alil le uwujil ri ka q'alajsanik;
- 2) aretaq ku b'ana', ronojel ku q'alajsaj rib' utukelam raj lab'alil le wuj ri ku q'alajsaj ri taqanik on ri wuj jachatal pu q'ab' ri urox winaq ri ku tayij ri ka ya b'e chech rumal ri ka tak'i chij ri k'asaj.
- 3) aretaq je ku b'ana' ronojel le ka ta che ku q'alajsaj rib' pu tukelam raj lab'alil le uwuj ri ka k'utuwik la je jas ri reqele'n ri qas ajchoq'e on kilowo ri tak'alnaq chij ri k'asaj.

b) rech ri qajomanel ku ta qajb'al re:

- 1) ronojel ri uwuj ri ku q'alajsaj wi rib' pu tukelam chuq je le rajlab'alil le uwuj ri ka q'alajsanik
- 2) aretaq ku b'ana', ronojel ku q'alajsaj rib' utukelam raj lab'alil le wuj ri ku q'alajsaj ri taqanik on ri wuj jachatal pu q'ab' ri urox winaq ri ku tayij ri ka ya b'e chech rumal ri qajomanel ku ta qajb'al re.
- 3) aretaq je ku b'ana' ronojel le ka ta che ku q'alajsaj rib' pu tukelam raj lab'alil le uwuj ri ka k'utuwik la je jas ri reqele'n ri qas ajchoq'e on kilowo ri qajomanel ku ta qajb'al re.

c) le b'I 'aj chilaj nik'aj chik chi rajawaxik ri ka ta chech arech qas ku q'alajsaj rib' ri aj k'asanel xa tane apachke winaq chik pu tukelam on ki nuk'mam kib'.

d) Le ub'e 'el ucholaj le tz'ib'a b'al kib' are lu b'ij wa' we xa xki nuk'maj ka ki b'an u jeqik, ka ki ya na uq'ijil ka ki chupsaj uwach on ka ki tzaq ki q'ab' chech ri prentayil chokonsa'n.

e) Jasa kux le u b'e 'el ucholaj le jastaq meb'a 'il la taq chokonsa'n pa prentayil cher na qasta are' on xaq si are'.

f) Le jaschke le ub'anom le le chap b'al q'ab'aj rech taq prentail la taq jastaq chokonsa'n.

- g) Le rik'ilal le tz'ib'ataj wi kanoq chuqe,
- h) Le juch etalo ri rajawaxik.

Aretaq k'o chi na jun tak'alnaq chij ri k'asaj chuq ku jach jun prentayil xaq junam ruk' taq wa' we meb'ail la taq chokonsa'n wa we ke tak'i chij ri k'asaj rajawaxik ka ki tas wi kib' cher ki wuj tzib'ab'al kib'.

U KA WINAQ KAJIB' Q'ATAJ. Yatal be che ri u tz'ib'axik ib'.

Are tzij le e kaperaj we ka ki chomaj chi jun uq'ijil ri rajawaxik ka ki ch'ik chech ri ujeqik ri chapoj q'ab'aj rech ri le prentayil, le ub'e 'el ucholajil ka k'oji' uchuq'ab'i b'al uchokonsab'exik xa jo 'ob' junab', amaq'el ka jalataj chu rox taq junab', par xaq si ka ch'ik rik'ilal jacha ri qas unimal uq'ijil loq.

U KA WINAQ JO 'OB' Q'ATAJ. Ri rajawaxik ka ta chech le utz'ib'axik jun prentayil chok'onsa'n chwa rajawaxik.

Arech chi jun prentayil chokonsa'n qas chwa rajawaxik ka ya relesaxik utzijol cher cher na ka ch'a' ta chkiwach taq le qas yatal b'e chke cher mojoqa ki tz'ib'ama kan kib' chwi ri ki meba 'il junam uwach, le qajomanel ku ta qajb'al re rajawaxik ku tzaqat saj ub'anik le taq le jastaq ri rajawaxik, aretaq mojoqa chu k'ama raqan uq'ab' le ka tak'i chij le k'asaj rech taq le mebail

- a) Ka ch'ob'ik jachke uwujil ri qas rajawaxik chech jun prentayil chokonsab'al choq,
- b) Yo'm a p'an uch'ob'ik ri pa ri u cholajil are chi aretaq jauchi konojel taq le qajomanelab' ka kit a qajb'al re ruk' taq ri ki tz'ib'axik aretaq mojoqa ka choqa ri jastaq meb'ail, jachin chke taq ri k'ak'ataq jastaq rech ri qajomanel ku ta qajb'al re ka kanaj kan chwach jun prentayila laj chokonsa'n qas rajawaxik.

U KAWINAQ WAQIB' Q'ATAJ. Yatal b'e chech ucholajil taq le prentayilataq chokonsa'n.

Che le utz'ib'axik chuq le utzukuxik le ka xajtajik le kamownaq b'i le ub'e 'el chulajil ku ya b'e ka ilik chuqe pa tz'ib'ab'al ruk' kaxlana q'aq' ri ke chokonsab'enik e qa winaqil aj waralik on e kaxlanataq taq winaq ri ke towik, are na k'u tzij taq ri taqanik ri yatal b'e chech wa' jastaq chuq are ka b'anik ri taqatal rumal ri taqanik chilaj le ku ta le ucholajil.

U KAWINAQ WUQUB' Q'ATAJ. We ka koj uwujil ka ta chech le ub'e 'el ucholajil taq ri prentayil taq chokonsa'n.

Xa ta ne apachin winaq yatal b'e che rumal le tz'ib'atal wi ri ucholajil, ka ta ri wuj elesam uwach ri tz'ib'atal wi taq ri utz'ib'axik ib', are na k'u tzij jasa ri yatal b'e chech rumal ri ucholajil ri tzib'ab'em wi ib', chuq jeri pine ku k'axkm'olij na ka kowinik ku to chi ka ya ri u wujil nim ub'antajik ri k'o ruk' le tz'ib'atal wi ri ucholajil on ka ya be

chech ka turutaj taq ri jastaq are na k'u tzij jasa ri yatal b'e chech rumal ri tz'ib'al wi ri ucholajil.

U KAWINAQ WAJXAQIB' Q'ATAJ. Tojob'al.

le wuj tab'al taq re ri kopan chwach ri tz'ib'atal wi ri ucholajil arech ka tz'ib'ataj ri u wokik u nik'maxik, riyexik, uchupik on u tzaqik uq'ab'al jun prentayil chokonsa'n, jacha ne taq le utayik nojib'al ri ka b'anik chuge le uwujil elesam uwachb'al ri ka yab'ik ka ya jun tojb'al re jacha ri qatatalik jeri ku b'ij ri tz'ib'atal wi ri ucholajil.

UKAWINAQ BELEJEB' QATAJ. Uqasaxik pa wuj pa taq nik'ax chik chi ucholajil.

Ka woki' jun prentayil chokonsa'n pwi taq ri meb'ail tz'ib'atal pa taq nik'aj chik chi ucholajil u tereb'alom rib' aretaq ka tz'ibataj ruk kaxlana q'aq' jauchi ri tz'ib'atal wi ri ucholajil ri prentayil taq chokonsa'n rajawaxik ka qasaj chupam taq ri' ri ucholajil chrimal yo'm wi uch'ob'ik ruk' kaxlana q'aq' chuq ruk' le ut'iqik ka b'an ruk' taq nik'ax chik chi ucholajil.

KAWINAQ LAJUU Q'ATAJ. Uqasaxik pa wuj le ucholajil ri k'o taq ajchoq'e.

Le uqasaxik pa wuj rajawaxik chul ka qaj kan chpam le tz'ib'atal wi ronojel le ucholajil taq le ajchoq'e cher yatal b'e chech: jacha le prentayil chokonsa'n cher ka wokotaj ruk' taq uwach tiko'n; le prentayil la taq chokonsa'n pwi taq le jastaq chokonsa'n cher ka q'ax pu q'ab' jun jastaq chokonsab'al ka yuj ruk' chema xaq si ka junamataj ruk'; xaq jun q'inomal. Chuqe' rajawaxik ka qasax pa wuj le uk'extajik, le uq'atik, chuqe le utzaqik q'ab'aj chech cher ku b'an k'ax chke. Chuq wa we uqasaxik pa wuj rajawaxik ka taq pa tzib'ab'al ruk' kaxlan q'aq'.

URO' U Q'ATATALIL.

LE RUK'AL RE TAQ LE UCHOLAJIL TAQ LE PRENTAYIL LA TAQ CHOKONS'AN.

KAWINAQ JUN LAJUU Q'ATAJ. le uk'al re le ucholajil taq le prentayil la taq chokonsa'n.

Le ucholajil taq le chokonsa'n yatal pu q'ab' jun uk'al re ri ucholajil taq le prentayil taq chokonsa'n, arech ku b'an uchak u patan le taqanik ka b'ix che chi uk'al re ucholajil , we eqe'le'n ka ya che rumal le nima k'amal b'e re ri amaq' kacha chki xo'l oxib' rumal le ruk'am nima eqe'le'n rech rech le q'inomal qa tinamit. Le nimalaj taqanel pa qa wi' we k'o ri ku paltayib'ej ku k'ex wa' we uka'l re.

Le u ka'l re, rajawaxik aj to b'anel tzib'atal u b'i' pa komon aj ixim ulew, chuqe rajawaxik chakunaq chi lajuj junab' chu b 'anik taq ri chak , etamatal uwach suk' ri uk'aslemal chuq na q'atom ta tzij puwi' rumal qaj naq pu mak cher jeri' etamataj naq che.

Le eqele'n rech wa' we uk'al re, k'o uk'exb'em kuk taq le ki chak taq le eyal taq na 'oj e tz'ib'anel keta'm taq taqanik chuqe ruk' nik'aj chik chi ajchakib' on ajchakib' chwachil.

KAWINAQ KEB' LAJUJ Q'ATAJ. To'l re le uk'al re le ucholajil.

Le nimalaj reqe'le'n rech le pwaqil rumal jun chomab'al nim ub'antajik afre ka yo'w eqele'n chke taq ri e to'b'anelab' rech ucholajil ri e rajawaxik chke chuq xaq si je ki b'natajik ka ta chkech jacha le tz'ib'atal aq'anoq.

KAWINAQ OXIB' LAJUJ Q'ATAJ . Le ka b'anow che ka k'extaj bi ri uk'al ucholajil.

Le uk'al re le tz'ib'atal wi ri ucholajil taq le prentayil la taq chokonsa'n ka k'extaj b'ik aretaq ka xajtaj a q'an jachke taq we kqa ya uch'ob'ik:

a) aretaq xqat tz'ij pwi' rumal jachke ri xu makuj chuqe are chi ka taq utzapixik, ma k'u ka yata chi b'e chech ku b'an taq ri eqele'n ruk'a 'am uchapem are k'u ka kanaj na kan chwach ri tob'anel rech ucholajil ri ka k'aq rij.

b) xq'alajsax rumal jun nuk'mam q'atal tzij cher tajin ka pe pa uk'axal on jab'unik.

c) Wen na ku ch'ij ta chik ka chakunik xilitaj rumal aj kun cher na ku yata b'e chech kokm'ow ne oxib' ik' arech ku k'am ri eqele'n.

d) Ku b'an ne taq jachke ri ka q'olb'ex wi ib' ri ku paq'ij rib' ruk' ri reqe'le'n on jachke ri tatal che rumal le ucholajil taq le prentyil taq chokonsa'n.

e) Ku b'ano chi k'ax uch'ab'exik chwi ri reqe'le'n jachke taq ri ku chakuj, chue' k'ut:

f) Aretaq ku k'aq rib ne che jun eqele'n arechi' ke cha taq ri q'alb'atzij.

Ronojel taq la' le ka xajtajik le xq'alajsaxa a q'an ajsik chuqe' ka chokon pa ki wi' taq le e to'l re le uk'anaq le ucholajil.

U WAQAQ UQ'ATATALIL.

RI YATAL B'E CHE QAS KA QAJ CHWACH CHUQE RI U TERNEXIK RI E LESANAQ B'I RI PRETANYIL CHOKONSA'N.

KAWINAQ KAJ' LAJUF Q'ATAJ. ri ka qaj chwach, chuq ri yatal b'e chech u ternexik ri e lesanaq b'ik.

Le prentayil taq chokonsa'n yatal che ri qajomanel taq chokonsa'n ku ta qasj b'al re yatal che ku terene'j b'i ri meb'ail yatal pa prentayil chuqe le elenaq che, xa rumal cher na ka tastaj taj ku b'an re chech.

Ri ka qaj chwach chu xo'l taq le prentayil taq chokonsa'n cher na sita q'alajsam utzijol jacha ku b'ij le taqanik, ka il k'u na are tz'ij le u junab'il aretaq wokom par are qas ka qaj na le prentayil chokonsal le q'alajsam chik pine tane ka te xjetqetajik chwach tal le prentayil chokonsa'n ri na q'alajsam taj. Ri qas ka qaj chwachil ri qas kajawataj wi ri prentayil chokonsa'n ri qas q'alajinaq are la' kas k'ona aretaq ka taq u majik on ka k'ayix taq ri meb'ail ri yatal pa prentayil cher na q'alam ta ucholajil choq le rajlab'alil ik' re le ucholajil k'ate na chwach le prentayil chokonsa'n.

Le uq'axexik on le umaj tajik jun meb'ail yatal pa prentayil qas rajawaxik ku q'axej le k'asaj, ruk' ronojel taq ri jas kuxik chuq le ku k'ulmaj maj chwa rajawaxik ka ch'ob' chna chki xol ri kajawataj chke are tzij le yatal b'e che rumal le taqanik chech le ka loq'owik on le karaj ku k'amo aretaq b'anom yakomal.

KAWINAQ JO'B' LAJUF Q'ATAJ . Uchajixik le loq'omanel on le ka raj ku k'am u b'e le yakomalil.

Na a re ta ku b'ij wa' we le xqalajsax kan pa le q'ataj , jun loq'omanel on le ka k'amow le ub'el ucholaj le yakomal ku k'am ronojel taq le meb'ail la taq jastaq xatane jampa rajil ri k'aqom pwi'.

Le qajomanel ku ta qajb'al re chuq na ku min ta rib' chkixo'l ri ku ya pa qajekil ka tzalixna on ri ka b'an utzilal chech chrumal yatal b'e chech rio jastaq chokonsa'n cher riqitajnaq jacha le k'amawa'm u q'ab' ri qajekil ka tzalixna ri utz ka chokonsab'exik na aretaq umajom ub'e jun yakomal.

KAWINAQ WAQIB' LAJUF QATAJ . Ri qas ku majab'ej chech jun prentayil chokonsa'n qas ko ka ch'ak che ri meb'ail.

Jun prentayil chokonsa'n ri qas nim ub'antajik arech qas ku majab'ej che taq ri jastaq rajawaxik nim ujelal chwach le nab'e a taq prentayil cher ku b'ansaj nik'ajchik chi jastaq ri ka pe aq'anoq ri kajunamataj le k'o ruk' le tak'alnaq chij le k'asaj, xew la' chi le prentayil chokonsa'n xew la' chi ka jeqi' u chob'ik jacha ka ku bij le taqanik choq pine tane le prenta chokonsan nim ubantajik tereb'am chi uq'alajsaxik chwach le prentayil ri nab'e kanoq. La' le prentayil chokonsa'n qas nim ub'antajik, arech qas ku majab'ej rech utukelam taq jastaq, ka b'ensax pa ki wi' taq le meb'ail la taq jastaq chatalik ri ku majab'ej ri rajlab'alil qas chatal chkixo'l ka k'aq rij ka k'ayix taq wa we uk'isb'al xew na k'ula' le qajomanel ku ta qajb'al re ku tzaqat saj ub'anik le tatal che aretaq xtz'ib'ax le prentayil chokonsa'n nim ub'antajik ri bital rumal le taqanik.

KAWINAQ WUQUB' LAJUI Q'ATAJ. Ku majab'ej taq pretayil chokonsa'n.

Le umajab'exik taq le pretayil chokonsa'n ka q'atuj rumal taq we ch'ob'otalik.

- a) we le pretayil chokonsa'n elenaq pa ki wi' taq ki wujil taq le ajchoq'e ka ki ya k'u kib' la chuxe we:
1. Jun pretayil chokonsa'n ri k'aqatal pwi ri ki wujil taq ri ajchoq'e we k'u Ch'ob'otal pa wuj on pa tzib'ab'al ruk' kaxlana q'aq' ka b'an k'u che chi nim ub'antqajik chwach apachke tojob'al rech taq ki meb'ail ajchoq'e rumal re ri jun uwujil, na koksax ta chpam we yatal b'e che ka beyna taq le tojob'al rumal jeri ku b'ij le taqanik ri yo'm kan utz'ib'axik are chi xba'n ri u wujil taq ri pretayil taq chokonsa'n pwi uwujil taq ri ajchoq'e.
    2. Jacha le pretayil chwach taq le uwujil taq le ajchoq'e pa yakomal yatal chwa wuj, cher ka q'axex pa uwujil tz'ib'atal ruk' kaxlana q'aq', k'ate k'u ri kak'ob'irsam chwa wuj, le ku majab'ej wi k'a te na tzij aretaq jasa ri ch'ob'otal pa ri q'ataj 31 chu xkut b) rech wa we taqanik, are chi' aretaq ka tz'aqat ri uq'alajsaxik.
  3. jacha le pretayil chwach taq le uwujil taq le ajchoq'e pa yakomal cher k'aqom pa tz'ib'aba'l ruk' kaxlana q'aq' le kilitajwi le nima ub'antajik k'a tena tzij jacha le tzib'atal pa we taqanik arech ka ch'ob' ri u q'alajsaxik wa' we pretayil chokonsa'n cher ka k'aq pwi' ri uwujil taq ri ajchoq'e taq yakomal ri yatal pa tzib'ab'al ch'ich' ruk' kaxlana q'aq'.
  4. jacha le pretayil chwach taq le uwujil taq le ajchoq'e na pa yakomal taj k'aqom chwa wuj on pa tz'ib'aba'l ruk' kaxlana q'aq'le qas ku majab'ej k'a tena tzij le e kanajnaq kanoq aretaq xya uq'alajsaxik pa we taqanik.
- b) le uk'al re on le k'exonel rech uwujil jun qajanik on u wujil reqel'en nim uchuq'ab' k'aqatal chwa wuj cher xaq si k'o pu q'ab' ri are' we k'o kexol re on maj are na k'u tzij ri petnaq wi ri uwujil cher xya che are chi' u majom ub'e ri yakomal rech ri winaq ri xqaxen kanoq, maj tojob'al kuyao aretaq ku k'amo, xew we choq ku b'ij chpam le u wujil chi k'o u tojob'al.
- c) le kumajab'ej chech jun pretayil chokonsa'n chwach taq le qajanik rajawaxik chech ri tak'alnaq chij ri k'asaj k'a ten a tzij aretaq xb'an le utzib'atajem pa le ucholajil, are k'ut we ka yataj b'e chech le qajomanel ku ta qajb'al re chech le tojob'al ri rajawaxik chech jun qajanik k'o uwujil nim ub'antajik, qajomanel cher are nab'e ka yalox uch'ob'ik che ri uk'amik ri utojob'al. ri ka y ache rumal ri ja uk'olb'al pwaq ri ka yowik on ku suk'ub'a ub'ixik, a re ku majab'ej pwi ronojel chik chi nik'aj chi prentyil chokonsa'n chwach taq ri pwaq k'olotalik. Le yatal b'e chech wa' we qajomanel ku ta qajb'al re ku majab'ej na sita chwach la' le to'm rumal jun ka q'axex qas rech ri qajanik uwujil are k'u ri qas uk'al re rech uk'exik tojob'al k'ulatal rumal ri ja uk'olb'al pwaq ri ka taqowik on ri ka yo'w uq'alajsaxik wa' we jun tojob'al.

- d) jun prentayil chokonsa'n chwach taq nik'aj chik chi chokonsa'n jun k'owi cher ka koj chu ka ruk' jun jastaq ri q'alajsatal chik jacha le ku b'ij le taqanik are ku majab'ej chwach taq le prentayil rech taq le meb'ail chokonsa'n xaq xe wi chi le prentayil chokonsa'n tz'ib'atal la nab'e pa le u cholajil taq le prentayil taq chokonsa'n chuq q'alajsam kan chu chi' le le xtz'ib'ataj wi kanoq pa le ucholajil rech ju meb'ail jastaq pa le ucholajil rech taq le e rajaw aretaq xk'ulaxik.
- e) jun oprentayil chokonsa'n cher xqalajsax chki wach u rox taq winaq ka woki' k'ut we ka q'axex pa le ucholaj jun ka k'olow ri pwaq rech le tak'alnaq chij le k'asaj chwach ri qajomanel ku ta qajb'al re are nim na ku majab'ej chwach nik'aj chik chi prentayil taq chokonsa'n cher xaq si re ri ajchoq'e.

UWUQ U QATATALIL

UB'ANIK JUN JACHKE CHECH UCHOKONSABEXIK TAQ LE PRENTAYIL TAQ CHOKONSA'N

KAWINAQ WAJXAQIB' LAJUF Q'ATAJ. Le ubanik taq le ub'antajik.

Arek'ut wemna ka tzaqatsax le ch'ob'otalik, le qajomanel ku ta qajb'al re we k'u karaj ku taqej ubanik jun jachke chech uchokonsab'exik le jastaq chokonsa'n pa prentayil, ka kowinik ku to jachke ri karaj ku b'an chu banik jun jachke are na k'u tzij jasa ri tzib'atal pa ri taqanik, we ka b'an jun jachke chech rumal jun q'alb'atzij jachke na ku ri yo'm uch'ob'ik pa ri uwujil.

Arech wi na k'ula' le qajomanel ku ta qajb'al re rajawaxik ku tzib'aj pa le ucholajil taq le prentayil taq chokonsa'n le uwujil le karaj ku b'an jun jachke chech.

Le chob'otalwi le ucholajiol taq le prentayil taq chokonsa'n jachke na k'u ri karaj ku b'ano,ku taq b'i relexaxik ri uwachb'al chech ri tak'alnaq chij ri k'asaj chuqe le qas aj k'as la je ri winaq ri ka riqitaj taq ri meb'ail prentayil ruk'. Wemna jeri' xata ne apchin winaq ri ka ya uch'ob'ik che pu tukelam cher k'o wa' we prentayil chokonsan chi saq, are na k'u tzij jasa ri ub'im ri taqanik chuq rajawaxik ku taq b'i jun utzib'axik pa tzib'ab'al rech kaxlana q'aq' pa ri qas ucholajil.

Are k'u le uwujil le ucholajil ri ka tz'ib'ax wi ri karaj ka b'an che k'o chpam:

- a) q'alajsam chpam chi xana ka tzaqatsax u b'anik rumal le aj k'as.
- b) q'alajsam chpam jas kux le jastaq pa prentayil
- c) ka q'alajsax chpam janipa q'el chrij ri rajawaxik ku ya 'o jacha ri taqatal wi che ri prentayil jacha tane le chupurna chech la kajawaxik ka b'an che qas pu suk'mal ajlatalik cher ku ya na uq'alajsaxik.
- d) Uq'alajsaxik ri yatal b'e chech qas q'alajinaq chwach ri taqanik ruk' le k'olol re le uwujil le kajawaxik ka b'an che; chilaj le

- e) Ka q'alajsaxik jawi pet naq wi ri yatal b'e chech ri qajomanel ku ta qajb'al re arech ka tij uq'ijil jasa ri ka b'an che ri qas ch'ob'otal rumal ri taqanik.

KAWINAQ BELEJEB' LAJUJ Q'ATAJ. Le uchob'ik chuqe le kajawatajik.

Aretaq xyataj uch'ob'ik chi ka tzaq q'ab'aj che le prentayil chokonsa'n chwach ri q'atal tzij ku taqej k'u le chak patan chrij pa juwinaq kajib' q'ataj (24 horas) arech ka ch'iyox che le tak'alnaq chij le k'asaj u tojik le rajlab'alil wa' we uch'iyox'ik chuqe le uch'ob'ik chuq utz we jun to'b'anel rech taqanik (abo0gado notario) ka b'anowik, che ri qajomanel ku ta qajb'al re ka kanaj wi.

Xa k'ate' na ka b'antaj ta uchob'ik che pu tukelam chech le tak'alnaq chij le k'asaj le uch'ob'ik on le qas kajawach che rajawaxik ka taq uq'alaj saxik rumal jun taqanik ri ka q'alajsan pa ri unimal wuj rech ri tinamit r4i ka jab'unik choq utz ka tzukux chi jun jachke ri ku chap u jab'uxik pa ri' ri uq'ijil ri kel uq'alajsaxik.

OXK'ALAJ Q'ATAJ. Uq'ata talik chuqe le riqoj ib'.

Le takalnaq chij le k'asaj ya'tal oxib' q'ij chech ka taqetaj chi' aretaq ka ya uch'ob'ik chech arech ku tak'ab'a rib' chwach ri ub'anik jun jachke chech. Xaq xew yatal b'e chech le ch'obotal chech le qas tojob'al chilaj le q'atatal wi. Are k'u wem na ka tak'i' chech le xq'alajsax kanoq le qajomanel ku ta qajb'al re lu taqej k'u ub'anik jachke ri k'aqatal rij rumal ri taqanik kelesax pu q'ab' na rech ta chik, chuq we ne xaq si ka yamab'ax le taqem la chrij are na k'u tzij ri yatal che rumal ri taqanik we je kelik chuq utz we xaq si ka pik'ix uwi'.

OXK'AL JUN Q'ATAJ. Jun taqanik qas ya'tal b'e chech rumal q'alb'atzij chuq kelesax pu q'ab'.

Jacha tane le prentayil taq chokonsa'n ri na ka k'amarnaq taj cher ka ilitaj uwach we k'u xok'ow uq'ijil ri ch'ob'otaj kanoq, le qajomanel ku ta qajb'al re utz ku ta che le q'atal tzij chi aninaq ka ban taqanem ke lesalox pu q'ab', chuq ka b'analo'x che ruk' utob'anik le uchuq'ab'ib'al chwachil.

Le jastaq ka chokonsab'exik pa prentayil chokonsa'n rajawaxik ka jachalo'x pu q'ab' le qajomanel ku ta qajb'al re on chech ju u rox winaq ri ka k'aq rij arena k'u tzij jasa ri u taqanik ri q'alb'atzij.

Jachike ri na ka b'antaj taj, uto'ik ruk' jachke cher ri qas aj k'as on jun u rox winaq cher k'o re chech taq ri meb'ail pa prentayil cher ka raj ku tij uq'ijil ku q'atej uwach ri jasa ri ka taqej chrij, rajawaxik ku k'utunsaj utijik uq'ijil chwach ri q'alb'atzij cher maj ka mink'utin che ri jas karaj ku taqej chrij are tzij ri taqanik, wa we ku taqej ub'anik ri q'alb'atzij na ku yamab'ataj chuq na ku q'atej ta ri ya'tal che ri ka taqex chrij ri qajomanel ku ta qasjb'al re chech taq ri meb'ail la taq chokonsa'n.

OXK'AL KEB' Q'ATAJ. Ri uk'isik yatal apan uchob'ik.

Jachke le ka b'an chech, ka k'is kanoq, na ch'ikital ta uq'ijil, aretaq mojoqa ya' tala chech le qajomanel ku ta qajb'al re choka pu q'ab' le meb'ail pa prentayil wele tak'alnaq chij ri k'asaj on jachin chne jun winaq ku rayib'ej.

- a) ka tojtajir ronojel che le qajomanel ku ta qajb'al re, la je ronojel le chupurna q chij chrij rumal le qajomanel ku ta qajb'al re are chi' aretaq ka tajin ka tzaq uq'ab'al. Rachilam ronojel taq le qas rajilal. Le tojobal we ku ya jun urox winaq wa' ka jalataj k'ut ronojel le yatal b'e chech , le kuchuj chuqe le prentayil taqatalik jacha ku ch'ob' le wa' we taqanik.
- b) Le taqatal wi le prentayil utz ka toj tajir chnojimal are k'u le jeqetal pa le uwujil le qajanik, on le prenta na ch'ikital ta uq'ijil ri ch'obotal apan chwi ri jam pataq ri ka tojik, xa chrimal cher na xb'an ta utojik le tak'alnaq chij ri k'asaj utz ku yamab'a le umajim uta qexik chrij ka ki tzelq'omij utzaqat saxik le uwujil le prentayil ka toj ronojel jani pa je' le k'asaj chech le qajomanel ku ta qasjb'al re, chuqe ronojel le pwaq chupurna q chij chrij le taqetal u b'anik chrij.

OXK'AL UROX Q'ATAJ. Upaxixik uwi' le jastaq meb'ail.

Are k'u le tak'alnaq chij le k'asaj on jun urox winaq na ka ki tojta ronojel le ki k'amom raqan uq'ab', on na ka ki q'alajsajtaj chi tojtajnaq chi kanoq, ka chapletaj k'u u paxixik uwi' le meb'ail jewa' ka b'an che:

- a) le meb'ail chokonsa'n pa prentayil we xaq jun k'ow le rajil pa le k'ayb'al jawi' je ri ka k'ayixwi kanoq utz ka k'is kan chi' rumal le qajomanel ku ta qajb'al re, are tzij janipa' na k'u ri ku q'i par k'aybal.
- b) le meb'ail chokonsa'n pa prentayil xa qajomal le qajomanel ku ta qajb'al re ka ya b'e chech ku kama la ri tojob'al on ku k'ayij kanoq chli wach ri aj k'asib' rech ri qajanik chema are tzij ri taqatal pa ri urox uta qalil rech wa' we taqanik.
- c) Le meb'ail chokonsa'n pa prentayil xa qajanik rech uwujil on jacha ri ya'tal che ri utojik nimaq taq uwujil k'o uchuq'ab' rachilam ki kuchub'al, le qajomanel ku ta qasjb'al re ka kowinik ku koj ronojel le yatal b'e chech le tak'alnaq chij le k'asaj ri k'o ka ril che le jastaq na kel ta kan chrij le u jastaq jacha ne le uch'iyoxik, utayik le tojob'al, k'o rech chech le ch'akoj chilaj nik'aj chik jastaq ok naq loq par uch'akoj.

Le jastaq meb'ail chokonsa'n utz ka k'ayix pa utukelam aretaq jeri ka ki chomaj ri ajchoq'e, ya'tal che chu tojik le qajomanel ku ta qajb'al re, qas pa rajil le ka bensax wi, par rajawaxik jun winaq k'o reqelen chech ajlanik ri kilow ri jani pa ri ka yawi pa k'ayixik, taqatal rumal jun q'alb'atzij are' taq ka k'is kan uq'ijil ch'ikom jacha le tzijonaq kan pa le oxk'al (60) q'ataj.

Le jun wuj tz'ib'atalik le uk'anaq le ch'ob'oj chech ri kajawaxik jasa ri ka b'an chech, ri prentayil chokonsa'n, le qajomanel ku ta qasjb'al re, utz k'ut ku k'aq rij jun winaq ri k'o reqele'n chech ajlanik arech ka retamaj ri rajil ka toj wi taq jastaq, are k'u wemna ku k'aq rij ri qajomanel jun q'alb'atzij kilowik ku ch'ik uq'ilik ri retamaxik ri ka toj wi

taq ri jasataq par wa' na kok'ow ta oxib' q'ij. We k'u xetamataj ri ka toj wi taq ri jastaq le q'alb'atzij ka taqan k'u chu k'ayixik taq wa qas chwachil tinamit.

Are k'u we maj ka loq'owik, ronojel le jastaq ka q'axex pu q'ab' le qajomanel ku ta qasjb'al re. Jani pa na k'u k'o chrij le ka k'ayixik utz ka chob'otaj chi kan pa jun ch'ob'oj chwi jun pretayil chokonsa'n.

OXK'AL U KAJ Q'ATAJ. Utojtajirik ri ku ch'iyoy'j ri prentayil.

Ri u tojtajirik ri ku ch'iyoy'j ri prentayil are ka taqan taq we b'italik:

- a) aretaq xb'antaj le u paxixik uwi' le jastaq pu tukelam, ka ban k'u le u tojtajirik ri ka taqan wi ri prentayil chqe le rilixik taq le uchi' u b'anom kan k'ax le xtzaqow uq'ab'al chilaj le q'atal tzij, are k'u le xya pa k'ayixik chwachil ku ya b'e chech ri ka k'ayinik jacha le b'ital che le u paxixik uwi'. Le xchupur chij le xch'ojib'ex re ka q'ax pu q'ab le tak'alnaq chij le k'asaj chuq le tojb'al re are ka k'am le rajil aretaq xpaxix uwi' le k'ayij, par qas chwa rajawaxik on xchokonsab'exz ne jun q'alb'atzij ri xilowik.
- b) Le ka chupur chrij le k'ayij xb'anik on le uq'axexik le tojb'al, ka kanaj pu q'ab' le takalnaq chij le k'asaj.
- c) Le utojik le pwaq kanajnaq kanoq ri na toj taq naq taj le ka ch'iyox' che le prentayil are ka b'anik jasa le ch'ob'otal kumal are na k'u tzij jasa ri ekanaj naq kanoq ka ki nimaj kib' cher jeri' ki ch'obom taq le e qajomanelab' ka ki ta qajb'al re are k'u we:
- d) Jer'i xe kanaj ruk' le u ch'iyox'ik re le prentayil ka b'an k'u le tojonik rech taq nik'aj chik chi rajawaxik rech prentayil cher yatal prentayil chokonsa'n ri qas ku majab'ej na pwi' chuq.
- e) We k'o jastaq kanajnaq kanoq, ka jach kan che le tak'alnaq chij le k'asaj.

Are k'u we k'o juib'eq kasaj k'o kanoq le qajomanel ku ta qajb'al re ka kowinik ku ta uch'iyox'ik chech le qas aj k'as cher are ka k'isow utojik le k'asaj k'o kanoq, rachilam ronojel le kajlan le xch'ob'otaj kanoq la le q'ataj.

OXK'AL U RO' Q'ATAJ. Ku tzaq ukab' che pu tukelam.

Le qajomanel ku ta qajb'al re chilaj le tak'alnaq chij le k'asaj kke kowinik ka ki ya pa le uwujil ki chomanik rech prentayil, on xaq janipa' ri ka kaj la nab'e kanoq on are chi' ka ki tzaq u q'ab'al pa q'alb'atzij ri yatal b'e che rumal ri taqanik, ku k'ulaj chi aretaq ka ki tzaq uq'ab'al le prenta chokonsa'n ka b'anik par xaq pa tuk'elam par jacha le q'atalik chilaj ri ka ta che, par pa junamam ki ch'ob'o' maj ke q'atowik.

Utz k'ut jewa ke kanajik chwi le ujachik chuqe le u majik le jun meb'ail, le ub'antajik chuqe le jas ka t ache jun k'ayij chuqe le jachin taq le ka ki koj rajil xa tan e apachke chik jasa ri ka kaj ka ki 'an chech par chema na kasok ta ri yatal chke jachin ri ewokownaq kech on urox taq winaq.

La b'a le uwi'l taq le jastaq ka kojik chilaj le rajawaxik ka majtaj taq le chokonsa'n, are na ke b'linik jas ka ka'n che ri upaxixik uwi' par are rajawaxik ka ki b'ano jacha le ka raj le taqanik rech taq le unimal taq k'ayib'al taq jasataq ri ka mulix wi, jacha ku b'ij le taqanik rech unimal k'ayij kuj cho'qa che.

OXK'AL WAQIB' Q'ATAJ. Le ka b'an le takalnaq chij le k'asaj.

Xaqa si jewi, ka kanaj kan uk'olotajem le yatal b'e che le taka'anaq chij le k'asaj ku ch'iyoj taq le uk'axal ku xajo chilaj le ka pe pwi' xa chrimal ka resaj uwi' le uchokonsab'exik le yatal che rumal le qajomanel ku ta qajb'al re.

OXK'AL, WUQUB' Q'ATAJ. Jun chik ka k'oji' kan pu k'exwach b'al.

Jata ane apachin qajomanel ku ta qajb'al re on ri e terenik, jun chi kok kan chwach che uk'exqach b'al che ri yatal b'e chech le qajomanel ku ta qajb'al re chema ku toj ronojel le tom chech rumal le nab'e qajomanel.

OXK'AL WAJXAQIB' QATAJ: Uqatab'axik le yatal b'e chech le uk'ay rech le tak'alnaq chij le k'asaj.

Le ya'tal b'e chech le tak'alnaq chij le k'asaj, cher are aj k'ay oknaq la chech le yakomal, ka yamab'ax kan chla' aretaq ka ya uch'ob'ik che chi xtaqetaj utzaq'ik uq'ab'al chech, are tzij le ch'ob'tal rumal wa' we taqanik. Wa' we uyamab'axik k'ate ka k'sisik aretaq xtzaqat apan uk'isik le utzaqik q'ab'aj chech. Xew na k'ula' le qajomanel le ku ta qajb'al re are ka b'in na.

OXK'AL B'ELEJE'B' Q'ATAJ. Janipa ku chij le prentayil chokonsa'n.

Jun winaq che we ku loq' jun jastaq re chokonsa'n pa prentayil arech k'a k'ayixna chi saqil on pa tukelam xa k'u chirumal re le uq'aqik q'ab'aj chech. Ka yataj k'u le jastaq chech opar ximital ruk' le prentayil taq chokonsa'n tzib'atajnaq kan nab'e chwach ri utzaqik q'ab'aj chech.

UWAJXAQ UQ'ATATALIL.

TOJB'AL KA K'AQ CHRIJ.

OXK'AL LAJUUJ Q'ATAJ. Uyaik kan le uchomaxik pa ki q'ab' nik'ajchik

Ke kowinik ka ki yujaj taq le chapb'al q'ab'aj rech ju prentayil chokonsa'n ka ya kan le uchomaxik pa ki q'ab' nik'ajchik jawi je' ka il wi chi na areta ka b'an chech le uch'ob'ik xb'anik utzaqatsaxik nik'aj chik chi jastaq cher ka xajtajik chrimal re le uchapik q'ab'aj chech le prentayil chokonsa'n, wa' we jastaq ri kutzirsax k'ut rumal re jun tojob'al ka k'aq chrij.

UB'ELEJ UQ'ATATALIL.

RI CH'OJIB'AL CHRIL TAQ RI TAQANIK, CHUQE' JANPA JE KU SOKOLB'EJ U B'ANIK WA' WE TAQANIK CHRIL.

OXK'AL JULAJUJ Q'ATAJ. ri taqanik ka k'aq chrij le prentayil taq chokonsa'n pa prentayil ri maj ajchoq'e.

Le prentayil taq chokonsa'n maj ajchoq'e pwi taq le jastaq meb'ail ri ka ilitaj uwach ka k'oji' chu xe utaqanik le taqanik are na k'u tzij jawi je' ka riqitaj wi taq le jastaq, chema are ka ta re le chomanil, relesaxik utzijol la je le qas nim ub'antajik ya tal che par maj itzel chomanik chij le taqatal pa le 57 taqanik chu xkut d) rech wa' we taqanik ri', chwi taq le rachilam rib' ruk' taq le jastaq cher chatalik, jacha taq ane le jastaq nimaq taq rajil, q'alajsam ruk' taq le rajlab'alil retal. Jacha taq ne le jastaq le xaq si naq'atal uchokonsab'exikpa taq nik'aj taq upaja. Are ka chokonsab'ex le taqanik rech chwataq ja rech le tak'alnaq chij le k'asaj.

Are k'u taq la' le e tak'alnaq chij taq le k'asaj cher k'ialaj ko'ch k'olik, are ka chokonsab'ex le taqanik rech chwataq ja jawi' je' le tak'alnaq chij le k'asaj chla' kel wi le nim uch'akanik chij taq le uyakomal.

Are k'u we jun prentayil chokonsa'n tereb'am chrij, xata ne apachke ub'antajik, k'o chi ne ujeqelb'em apanoq, le uchuq'ab'il b'al la le relesaxik utzijol le unimal p'retayil re taq chokonsa'n ara ka ch'ob'ow kilow na le taqanik rech le kariqitaj wijawi je' le tak'alnaq chij le k'asaj ka riqitaj wi ri rochoch are taq xu yak la rib' chwi we prentayil ri' are tzij na k'u ri utaqanik ri taqanik.

Are k'u le jastaq le ka tzijon pwi le prentayil chwi taq le jastaq ri ka ilitaj uwach are kilowna le taqanik jawi' je' ka riqitaj wi taq ri' ri jastaq are chi ka tzaq uq'ab'al jun prenta.

Are k'u le tak'alnaq chij le k'asaj ka q'ax chi pa jun chik chi k'olb'al cher na re ta ri xu pa relesaxik u tzijol ri jun prentayil chokonsa'n, are le taqanik k'o pwi jawi je ka riqitaj wi ri tak'alnaq che ri k'asaj chuqe ri relesaxik u tzijol la je ri unimal ub'antajik ri prentayil chokonsa'n chki wach ri urox taq winaq cher ka ki k'am wa' we jun yatal b'e che taq prentayil cher xq'axex chi pa jun k'ak ja chik. Par mawi ruk' le qajomanel ku ta qajb'al re ka ya'taj na jumuch' lajuj uq'ijil (90) ri kiyeb'x re, ka chapletaj b'i rajlaxik aretaq xu k'ex rochoch uk'alb'al ri tak'alnaq chij ri k'asaj, arech ku tzib'ala pa le k'ow le ucholajil rech taq prenta ku cholajsaj kan chla le ka riqitaj wi le k'ak rochoch uk'alb'al wa we tak'alnaq chij le k'asaj. Are k'u chi' wa' le qajomanel ku ta qajb'al re ku q'atejna uwach le unimal ub'antajik le prentayil tzib'atal kan pa le ucholajil chema are tzij na ri taqanik ri b'itajnaq kanoq rech taq ochoch. Wa' we jun k'ak' ucholajil kab'anik are ka ta re le taqanik ri ka riqitajwi ri k'ak' rochoch uk'olb'al le tak'alnaq chij le k'asaj.

OXX'AL KAB'LAJUF Q'ATAJ. Ri taqanik yatal che taq ri prentayil chokonsa'n ko ajchoq'e.

Arek'u le prentayil taq chokonsa'n k'o taq ajchoq'e, le relesaxik utzijol yatal che are na k'u tzij ri taqanik rech ri amaq chuqe' jawi je ri ka riqitaj wi ri taq ri jastaq chokonsa'n pa prentayil. Are k'u le chokonsa'n pa prentayil wem na yujum chi ruk', xa ta ane apachke chomanik, k'o chne jun chik chi k'olb'al, are k'u le u chuq'ab'il b'al relesaxik utzijol, le nim ub'anik chuqe le u tzaqik q'ab'aj chech are le taqanik ki low wi na re are tzij jawi' ri ka riqitaj wi jastaq chokonsa'n pa prentayil, are chi aretaq xtzukar sax la wa' we prentayil chokonsa'n.

Wa' we at jastaq meb'ail chokonsa'n pa prentayil ka q'axex chi pa jun chik chi amaq cher na ka junamataj ta wi ruk' le xya wi uq'alajsaxik taq wa' we chokonsa'n prentayil nab'e, are le taqanik jawi je k'ow le k'ak' uk'olbal are ka chakun pwi' le uq'alajsaxik on relesaxik utzijol le nima ub'antajik taq wa' we prentayil chokonsa'n chki wach xa ta a paw' kuk' ri xaq e b'anal taq wuj are k'u le urox taq winaq cher ka ki k'amawa'j wa we egele'n rech taq wa' we prentayil chrimal re la' le uq'axexik taq wa' we jastaq. Par mawi ruk' le unimal taq prentayil cher xya uq'alajsaxik rumal ri taqanik par k'olb'al kanoq uk'olb'al le jastaq meb'ail la taq chokonsa'n, ka chokon na we le prentayil chokonsa'n ka ya uq'alajsaxik are na k'u tzij le taqanik rech ri' ri jun k'olb'al k'ak' jawi' ka riqitaj wi chupam ri jumuch' lajuj uq'ijil (90) chwach kan ri' q'axeb'al la re.

OXX'AL OXLAJUF Q'ATAJ. Le taqanik yatal che jun prentayil chokonsa'n chwi taq ri jastaq ka tereb'ax koq.

Chwi taq le at prentayil chokonsa'n pwi jun meb'ail ri ka tereb'ax koq, le u q'alajsaxik, le nima ubantajik chki wach nik'aj chik ri ka kaj ju prentayil chokonsa'n pwi taq meb'ail, are tzij na ri taqanik rech ri k'olb'al jawi' je k'ow ri ja k'olb'al rech ri taka'alnaq chij ri k'asaj, are chi' aretaq xchomataj la wa' we jun prentayil chokonsa'n.

OXX'AL KAJLAJUF Q'ATAJ. Ri rochoch uk'olb'al ri tak'alnaq chij ri k'asaj.

Xa chrimal taq le u chokonsab'exik taq le ka taqan wi wa' we u wujil, le tak'alnaq chij le k'asaj ka b'ix che chi ka riqitaj chla' jawi' je qas jeqel wi ri yakomal.

Are k'u le tak'alnaq chij le k'asaj na tz'ib'atal ta pa le ucholajil taq le k'ayij na jeqel ta jun u yakomal maj uk'olb'al chuq k'ax ne ri u riqik on uchomaxik, are k'u ka tzijon ri jawi' je' qas k'ow ri rochoch u k'olb'al.

U B'ELEJ U Q'ATATALIL

UK'ISB'AL TAQ RI YATAL B'E

OXK'AL 'OLAJUJ Q'ATAJ. Le na ka chokonsab'ex ta wi.

Xaq xew na ka chokonsab'exta wi pa le wajxaqib' q'ataj (8) chech wa' we taqanik, na yatal ta b'e chech taq le prentayil chokonsa'n pa taq le q'ataj jachata wa: kaq'o' jumuch' (880), kaq'o' jumuch'jun (881), kaq'o' jumuch' kajib' (884), kaq'o' jumuch'waqib' (886), kaq'o' jumuch' b'elejeb'(889) kaq'o' jumuch' kab' lajuj (892) kaq'o' jumuch' waqxaq lajuj (898) kaq'o' jumuch' belej lajuj (899) kaq'o' jo'k'al (900) kaq'o' jo'k'al kab' lajuj (912) la je le lajuj rajlab'alil pa le q'ataj kaq'o' waq laj k'al jo 'ob' (1125) le q'ataj kaq'o' b'elej laj k'al wajxaqib'(1188) kopan pa kaq'o' b'elej laj k'al kab' lajuj(1192) ronojel rech le taqanik pa ki wi' winaq.

Chuqe k'ut na ka chokonta chech le prentayil taq chokonsa'n pa le ramib'al jo'taq (5°) pa le q'ataj kajlaj k'al kajlajuj (294) rech le taqanik pa ki wi' winaq chi'l rech taq k'ayij chuqe pa le q'ataj kawinaq lajuj (50) rech le taqanik kech ta e nimaq taq tob'anelab' chuqe k'u le yatal b'e chech qas u b'e 'el cher ku tak'ab'a rib' chwach le ch'ob'otal pa wa' we taqanik.

OXK'AL WAQIB' LAJUJ .

Ka k'ex taj taq q'ataj (916)kaq'o' jok'al waqlajuj rech le taqanik pa ki wi' winaq, jewa' ka kanajik.

Le q'ataj kaq'o' jok'al waqlajuj (916) le taqanik yatal pwi taq le xaq taq jasataq chuqe chech le ruqxaqexik yatal pwi taq le jastaq mebail taq ulew on chuqe le ka b'an wi taq le jastaq ruk ch'ich'a chakub'al cher na ku k'ulula'j ta rib' ruk le ubantajik on le q'alajataq uch'ob'ik rumal le taqanik rech taq prentayil taq chokonsa'n.

OXK'AL WUQUB' LAJUJ . Le ka chokonsab'ex wi le taqanik.

Jachke le qas bitalik ch'ob'otalik jawi je ka ch'awi kan taq ri jasataq rajawaxik k'oxomaxa rij cher are ka cha' le prenta chokonsa'n u mak ku la' ku k'ulaj ka chokonsab'ex le ch'ob'otal rumal wa' we taqanik.

We jastaq rech taq prentayil chokonsa'n yatal b'e le chomatal chu riq'ik le tojob'al.

OXK'AL B'ELEJ LAJUJ. Na sita chwa rajawaxik nimalaj uwujil.

Le u jeqik, le uchomaxik, uch'ob'ik, uk'exik on uchupik kan wa' we prentayil taq chokonsa'n, jacha pa le cholotal wi le prentayil taq chokonsa'n na ka chokonsab'exta chech le q'ataj oxq'o' wajxaq lajk'al waqlajuj (1576) rech le taqanik pa ki wi' winaq, jacha chuqe' nik'ajchi rajawaxik ri ku k'ut ri minom ch'ijom wi ri uwujil chi saqilal.

JUMUCH' QATAJ. Le ke qaj wi taq jasataq ri ke k'ulmataja chwa taq ri e tob'anelab'a taq q'alb'atzij ri e k'o a panoq.

Le ke qaj wi taq jasataq ri ke k'ulmataja chwa taq ri e tob'anelab'a taq q'alb'atzij ri e k'o a panoq are chi' aretaq kok chu 'anik u chak upatan we taqanik xaq k'u si are ka chokonsab'enik che taq le uk'isb'alil la je le ku'x le e choman naq kanoq.

Le jasataq le tz'ib'atajnaq kan nab'e aretaq oknaq chwa' we taqanik ri' xaq k'u jun ka k'o'ji' wi ri ub'antajik jacha ri utz'ib'axik jacha ri q'alajsam kan pa taq ri ucholajil. Konojel k'u yatal chke ka tzib'ataj taq ri jastaq pa ri ucholajil taq prenta chokonsa'n. arech kelesax utzijol wa' we ka xajtajik xa chrimal re ka ta re le tak'alnaq chij le k'asaj chema na k'u tzaq ta le nima ub'antajik ri riqitajnaq kanoq. Par mawi ruk' jachke jun tojob'al ri ka pe na q'anoq cher ka woki' pwi taq wa' we meb'ail chwach a pan le uchokonsab'exik wa' we taqanik, are ka ta re wa we q'alajsatal chpam wa' ri', rumal la' rajawaxik ka ch'a' le nik'aj chik chi jastaq k'o apanoq arech ka q'atex tojob'al ri k'utalik.

JUMUCH' JUN Q'ATAJ. Ub'e 'el ucholaj uk'anaq.

Ri wokom patanenil ku ya k'u jun uq'ata talil cher na ka q'axta chwach le jumuch' lajuj q'ij (90) ka taqex rajlaxik aretaq kamajle'taj uchokonsab'exik wa' we taqanik loe uk'anaq uchokonsab'exik wa we we'.

JUMUCH' LAJUJ KEB' Q'ATAJ. K'a ka kojna.

Wa' we jun taqanik ri' rajawaxik ka q'alajsax chupam le wuj rech q'alb'atzij chuq ka majletaj uchokonsab'exik pa le jun rajlab'alil le nabe ik' rech le junab' rech le jo'q'o' wajxaqib' junab'.

TAQA B'A PA LE WOKOM PATANINEL ARECH KA Q'AT TZIJ PWI' KA YA UB'IXIK CHUQ KELESAX UTZIJOL,

XTZIB'ATAJ PA LE JA RECH WOKOM E BANAL TAQ TAQANIK PA WE QA TINAMIT IXIM ULEW QAS JUWINAQ KAJIB' RAJLAB'ALIL LE LAJUJ IK' RECH LE JUNAB' RECH JO'Q'O' WUQUB' JUNAB'.

UNIMAL JA RECH TINAMIT: Ixim ulew wajxaq'ib' rajlab'alil le ju'lajuj ik' rech le junab' jo'q'o' wuqub' .

Yoqaba uch'obik chuqe chokonsabexaba'